

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

**ELMALILI HAMDİ YAZIR'IN
“HAK DİNİ KUR'ÂN DİLİ” NDE MÜNAFIKLAR**

**THE HYPOCRITES IN ELMALILI HAMDİ YAZIR'S
“HAK DİNİ KURAN DİLİ”**

Mustafa SOYCAN

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı Bursa/Türkiye

<http://orcid.org/0000-0003-3619-0005>, mustafasoycan16@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16 Kasım 2020/ 16 November 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Aralık 2020 / 11 December 2020

Yayın Tarihi / Published: 27 December 2020/ 27 December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2020

Cilt / Volume: 4 Sayı / Issue: 2, Sayfa / Pages: **355-418**

Cite as / Atf: Soycan, Mustafa. “Elmalılı Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'ân Dili” nde Münafiklar [The Hypocrites In Elmalılı Hamdi Yazır's “Hak Dini Kuran Dili”]. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal 4/2 (Aralık/ December 2020), **355-418**

Öz

Kur'ân-ı Kerim, Allah Resûlü'nün (s.a.v) davetini zahiren kabul ettiklerini ifade eden, ama hakikatte iman etmeyen veya şüphelerini tamamen izale edemeyen münafıklara farklı sûre ve âyetlerde yer vermiştir. İlahi kelamın doğrudan muhatapları için olmasa da, dolaylı muhatapları için münafıkları konu edinen âyetlerin tefsir edilmesi bu âyetlerdeki murad-ı ilahinin anlaşılmasına yardımcı olacağı muhakkaktır. Klasik ve modern dönemin ilmi verilerinden yararlanarak kaleme alınan Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) *Hak Dini Kur'ân Dili* isimli eseri, konuyla ilgili âyetlerin bağlamı, münafıkların zihin yapıları, münafık karakterinin oluşmasında etkili olan sosyo-psikolojik etkenler ve kişilik özellikleri hakkında özgün yorumlar içermektedir. Makalede Elmalılı'nın konuyla ilgili verdiği bilgiler ve yorumlar, bir plan dâhilinde sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Münafık, Elmalılı, Siyer.

The Hypocrites In Elmalılı Hamdi Yazır's "Hak Dini Kuran Dili"

Absract

Quran gives place in different parts of the surahs and verses to the hypocrites who seemingly accepts the invitation of The Messenger of Allah (peace be upon him), but who do not believe or not remove their doubts completely in reality. Although not for the direct interlocutors of the Divine Word, it is certain that the commentary of verses mentioning the hypocrites will help to understand the desire of Divine for indirect interlocutors in these verses. Elmalılı Hamdi Yazır's (d. 1942) work titled Hak Dini Kur'ân Dili, which was penned by referring the scientific data of classical and modern periods includes genuine remarks about the context of the verses on the subject, mental structures of the hypocrites, socio-psychological factors that are effective in forming the hypocrite character, and personality traits. In the article, the information and comments given by Elmalı on the subject were tried to be presented within a plan.

Key Words: Tafsir, Q'uran, Hypocrite, Elmalılı, Al-sıra,

Giriş

Allah Resûlü'nün (s.a.v.) davetine muhatapları doğal olarak farklı tepkiler vermişlerdir. Davetin Mekke dönemindeki mücadele, inananlar ve inkâr edenler arasında geçerken, Medine'de ise içlerinde münafıkların da bulunduğu farklı bir grubun varlığı söz konusudur. Aslında dini, siyasi ve ideolojik oluşumların güç kazandıkları dönemlerde ikiyüzlü insanların varlığı her zaman söz konusu olmuş ve olmaya da devam edecektir. Çünkü tutum ve davranış değişikliği zor bir süreç olup farklı tepkilerin olması doğaldır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicretiyle birlikte yeni bir dönem başlamış, şehrin müşrik Arapları hızlı bir şekilde İslamlaşırken, Yahudilerin büyük çoğunluğu ve bir kısım müşrik Araplar eski inançları üzere kalmışlardır. Müslümanların güçlenmesiyle birlikte Medine ve çevresindeki müşrik Araplar, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı mücadelelerini nifak perdesi altında yürütmeye başlamışlardır.

Medine'de dini ve siyasi hayatı etkilemeleri nedeniyle Kur'an-ı Kerim münafıklara birçok sûrede yer vermiştir. Münafıklarla ilgili nazil olan âyetleri incelediğimizde bu âyetlerin bir kısmının Resûlullah'ı (s.a.v.) onların yıkıcı faaliyetleri öncesi uyardığını, bir kısmının onların zihni ve ahlâkî yapıları hakkında Resûlullah'ı (s.a.v.) ve müminleri bilgilendirdiğini, bir kısmının onları bu ruhsal hastalıktan vazgeçmeye çağırdığını ve bazı âyetlerin de onların faaliyetlerine karşı Resûlullah'ın (s.a.v.) tavrı hakkında nazil oldukları görülmektedir. Kur'an'ın münafıklarla ilgili verdiği bilgiler en sahih bilgilerdir. Fakat Kur'an'ın muhtevası gereği bu bilgilerin birçoğu mücmel bir şekilde yer almakta ve özellikle -doğrudan muhatapları için olmasa da- dolaylı muhatapları bizler için tefsire muhtaç olduğu için, tarihi süreçte kaleme alınan birçok tefsirde bu âyetler müellifleri tarafından yorumlanmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı ilim geleneğinin son temsilcilerinden olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirindeki münafıklarla ilgili âyetlerin yorumları bir plan dâhilinde sunulmaya çalışılmıştır. Elmalılı'nın bu tefsirinin tercih edilmesinin nedeni onun çok yönlü ilmi kişiliği ve ilmi derinliğinin eserine yansımasıdır. Elmalılı bu eserinde birçok klasik tefsirden farklı olarak özellikle münafıklarla ilgili âyetlerin yorumunda klasik dini ilimlerin birikiminin yanı sıra; sosyoloji, psikoloji, felsefe gibi beşeri ilimlerin ve

rilerinden de yaralanmıştır. Özellikle yaşadığı dönemin hakim karakteri olan ve dinin alternatifi olarak sunulan pozitivist ve materyalist düşünceler onu modern bilimin karakterini incelemeye sevk etmiş, bu da onun ilim ufkunu genişletmiştir. İşte klasik ve modern dönemin izlerinin görüldüğü bu özgün eserdeki münafıklarla ilgili farklı yerlerde yer alan yorumlara ve rivayetlere makalede yer verilmiştir. Ayrıca Elmalılı tefsirinde yer alan rivayetler onun kaynaklarından Taberî (ö. 310/923) tefsiri esas alınarak tahrir edilmiş ve yer yer nüzul-siret ilişkisini tespit için de İbn Hişâm (ö. 218/833), Vâkıdî'nin (ö. 207/823) eserlerine başvurulmuştur.¹

Bir tefsiri referans olarak münafıkları incelemek, konuyla ilgili âyetlerin bağlamını tespit etmemize, bunun sonucunda da münafıklarla ilgili dini, ah-lâkî ve hukukî hükümlerin temel ilkelerini belirlememize ve onların davranış-larının altında yatan nedenleri anlamamıza yardımcı olacaktır. Elmalılı tefsiri bu konuda zengin bir içerik sunmaktadır. Münafıklarla ilgili âyetlerin bir diğer vechesi de eşsiz bir edebi üsluba sahip olmalarıdır. Eserdeki bu özgün yorumlar da çalışmamızda ele alınmıştır. Ayrıca Elmalılı, klasik tefsir geleneğindeki sûre-lerin Mekkî-Medenî şeklindeki anlayışına bağlı olarak münafıklarla ilgili âyet-lerin Medenî olduğu gerçeğine göre yorumladığı için nifakla ilişkilendirilmesi söz konusu olabilecek Mekkî sûre ve âyetler çalışmamıza dâhil edilmemiştir.²

- 1 Asım Cüneyd Köksal, *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır*. (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2017). 96-97. Yusuf Şevki Yavuz. "Elmalılı Muhammed Hamdi", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 57-62. Çalışmamızdaki ilgili âyetlerin meali, Elmalılı'nın âyetlere verdiği anlamla belirgin bir anlam farkı olmadığı için "*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*" adlı eserden alınmıştır.
- 2 Münafıkların mevzu bahis edildiği âyetlerin tamamının Medenî olup olmadığı hususunda Elmalılı'nın iki farklı görüşü söz konusudur. Elmalılı, (Ankebût, 29/10-11) âyetlerini yorumlarken münafıkların Medine'de ortaya çıktıklarını, bu nedenle de bu âyetlerin büyük ihtimalle Medine'de nazil olduğunu belirtmiş, Mekke'de nazil olduğunu kabul eden görüş dikkate alındığı takdirde ilgili âyetlerin geleceğe dair bir haber verdiğini belirtmiştir. Kevser sûresinin tefsirinde de münafıkların Medine'de ortaya çıkmış olduğunu belirttiikten sonra Mekke'de de İslam'ın azınlıkta olduğu dönemde riya ve nifak yapanların olabileceğini ifade etmiştir. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 231, 9: 325. Taberî'ye göre bu âyet, hicret öncesi ve hicret esnasında müşriklerin baskı ve işkencesi sonucu irtidat eden kimseler hakkında nazil olmuştur. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Heccer, 2001), 22: 227-228. Konuyla ilgili olarak İbn Hişâm ve İbn Sa'd şu bilgilere yer veriyorlar: Medine'ye hicret eden Ayyaş b. Ebû Rebîa, Mekke'den gelen Ebû Cehil b. Hişâm ve Hâris b. Hişâm'ın annesinin kendisini görene dek saçlarını taramamaya ve güneşin altında kalmaya yemin ettiğini

A) İman-Nifak İlişkisi

İnsan, diğer varlıklardan farklı olarak ilahi mesaja muhatap olmuş ve bu mesaja farklı tepkiler vermiştir. Allah'ın ve insanların hukukunu ilgilendiren emir ve yasakların yerine getirilmesinde Allah'ın emini ve memuru anlamına gelen emaneti, diğer varlıkların aksine insan kabul etmiştir. Bu emanetin büyüklüğü Kur'an'da benzetme ve temsil yoluyla şu şekilde anlatılmıştır: “*Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.*” (Ahzâb, 33/72.) İnsanın kabul ettiği bu yük, göklerin, yerin ve dağların kaldıramayacakları derecede ağır, yerine getirilmesi zor, sorumluluk isteyen, büyük bir yüküdür. İnsan, haksızlığa meyli çok fazla olduğu için iradi olarak yüklendiği Allah'ın ve insanların hukukunu koruyamayarak kendisine haksızlık eder. Kendisine yazık etmesinin en önemli nedeni de eylemlerinin neticesini tam olarak idrak edememesidir. Hâlbuki kendisine emanetin teklif edilmesinin hikmeti ve bunu yüklenmesinin neticesi (Ahzâb, 33/73.) âyetinde ifadesini bulan ilahi takdirdir. Kur'an'ın ifade ettiği üzere teklif edilen ilahi emanete olumlu karşılık verenler mümin, reddedenler müşrik/kâfir, hakikatte iman etmeyip zahirde iman edenler ise münafıktır. Bu iki âyette emanetin mahiyet ve önemine temas edildikten sonra, insanın bunu yüklenmesinin hikmetine, onu iyi koruyan müminlerin mutlu sonuna, kötüye kullanan

söylemeleri üzerine, annesinin isteğini yerine getirmek ve Mekke'deki mallarını getirmek için geri dönmeye karar vermiş, Mekke'ye dönerlerken Ebû Cehil ve Hâris b. Hişam kendisine işkence etmişlerdir. Ayyâş b. Ebû Rebîa'yı eli ayağı bağlı bir şekilde Mekke'ye getirerek “Ey Mekke halkı, siz de ayak takımınıza yaptığımız şekilde yapınız.” diyerek gözdağı vermişlerdir. Ayyâş b. Ebû Rebîa, müşriklerin kendisine yaptıklarından dolayı irtidat edince, benzer durumda olanlar hakkında Medinelî Müslümanlar “Allah, dininden dönenlerin sadakasını, hayırlarını ve tövbelerini kabul etmez. Çünkü onlar Allah'a imandan sonra küfre döndüler.” diye kinamışlardır. Bu kimselerin de kendileri hakkında benzer şeyler söylemeleri üzerine “Ey nefislerinde aşırı giden kullarım...” âyeti ve sonrasındaki iki âyetin nazil olması sonrası Hz. Ömer bu âyetleri bizzat kendisi yazarak Hişam b. As'a göndermiş, mektubu alan Ayyâş, tekrar Medine'ye hicret etmiştir. İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişam b. Eyyüb el-Himyeri. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. Nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. (Kahire: Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, 1955), 1: 498-499. İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. (Kahire: Mektebetü'l-Hânci, ts.), 1: 193. Konuyla ilgili olarak bkz: Kutbettin Ekinci, “Ankebut Suresi'nin 11. Ayeti Bağlamında Mekke Döneminde Nifak” *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 7/12 (Güz 2015): 277-29. Sami Kılınçlı, “Kalplerinde Hastalık Bulunan Kimseler” Mealindeki Kur'an İfadesinin Muhatapları” *Sami Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2, (2014): 63-87.

münafıkların ve müşriklerin acı sonlarına da işaret edilmiştir. Bu âyette ilahi hitabın muhataplarının farklı tepkileri mümin, müşrik ve münafık şeklinde belirtilmiş ve bu şekilde kavramlaşmış, Hz. Peygamber'in siretini anlamaya da esas teşkil etmişlerdir.³

Allah Resûlü'nün davetine karşı müşriklerin tavrı açık olduğu için bunların tutum ve davranışlarını öngörmek ve anlamak mümkündür. Fakat sosyo-psikolojik birçok nedenden ötürü hakikatte iman etmeyip zahiren iman ettiklerini söyleyen münafıkların zihni ve ahlaki yapılarını, bunun neticesinde ortaya koydukları tutum ve davranışlarını öngörmek ve anlamak karmaşık bir süreçtir ve tabii bir şey de değildir. Çünkü bilim ve felsefeye göre Allah'a iman, hem fitridir, hem de insanın gayretine matuf iradi bir çaba sonucu elde edilir. Şüphe inancı ise insanın iradi davranışları sonucunda tecrübe ve eğitim yaşantılarıyla elde edilir. Bu özelliği nedeniyle de şüpheciler iman ve kesin bilgi hakkında kuşku içerisindeyler ve bir dine inanmazlar, akıl yürütmeyi, sebep sonuç ilişkisini, akıl ve mantığı küçümserler. Bu delillere karşı da alıştırma (tedrib), deney ve tümevarım yöntemlerini şüphenin ve inançsızlığın delili olduğunu iddia ederler. Bu yaklaşımları onları şu şekilde bir hüküm vermeye götürür: Hayat adamı olmalı, hayat gibi her gün değişmeli, hayatta hiçbir örnek takip etmemeli. Bu bakış açıları sonucunda müminleri sınırlı fikirlere sahip, dar kafalı kişiler olarak nitelerler. Onların şüphelerine delil gösterdikleri şeyler dikkatle incelendiği zaman bu deliller birbirini tamamlayan ve insanı doğru akıl yürütmeye ve inanmaya götüren bir süreçtir.⁴

İkiyüzlü davranmak ruhsal bir hastalıktır. Hastalık, bedenin doğal dengesinin bozulmasıyla kendisinden istenilen görevleri yapmasına engel olan geçici bir durumdur. Bedensel rahatsızlıklar için kullanıldığı gibi manevi durumlar için de hastalık kelimesi kullanılır. Sağlık asıl, hastalık ise ârızidir. Münafıkların kalpleri, yani ruhani kalpleri manen ve ahlaken hastadır. Aynı şekilde şüphe ve imansızlık da insanda asıl değil, gelip geçici ve hastalığa mahsus bir durumdur. Çünkü her çocuk iman fitratı üzerine doğar⁵ ve başlangıçta

3 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Yenda Yayınları, 1997), 6: 355-356.

4 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 207.

5 "Dünyaya gelen her insan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan, Mecûsi (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar." Buhârî, "Cenâ'iz", 79, 80, 93; Müslim, "Kader", 22-25.

şüphe duygusundan yoksundur. İnsana bu asli fitrat şüpheyeye düşmesi için değil, şüpheleri atması, doğru yolu bulması, çaba ve gayretiyle imanı tabiat haline getirmesi için verilmiştir. Bu nedenle kalpteki şüphe hastalığı cebrî değildir. İnsanın manevi boyutunu oluşturan bu kalp, doğuştan fitri olarak sağlıklıdır. Münafıklar kalbin bu fitrî özelliğini koruyamayarak korkunç bir hastalığa müptela olmuşlardır. Onların bu kalbi hastalıkları ahlaksızlıklarına kaynaklık ederek anlayış ve iradelerini sağlıklı bir şekilde kullanmalarına engel oluşturur. Bu hastalığın adı da şüphe ve nifak hastalığıdır. Bu hastalığa yakalanan kimse gerçekçi davranamaz, Allah'tan, müminlerin hal ve hareketlerinden şüphe eder, kısacası her şeyden şüphe eder, sonuçta kendisinden bile şüphe ederek hak ve hakikatin ölçüsünü kendisinden ibaret görür. Nifak hastalığı kişide huy ve tabiat haline gelmediği sürece Allah'a iman ile tedavi edilebilir.⁶

İkiyüzlü insan prototipinin iç dünyasını bu şekilde tasvir ettikten sonra münafık kavramı şu şekilde tanımlayabiliriz: Münafık zahiri itibariyle Müslüman olan, hakikatte ise kâfir olan ikiyüzlü, kararsız, şartlara göre tavır alan kimsedir. Her münafık riyakârdır, fakat her riyakâr münafık değildir. Riya, imana müteallik olmayan bazı davranışlarda da söz konusu olabilir. Asıl münafıklık imanda riyakârlık olmakla birlikte ameli nifak da söz konusudur. Bu yönüyle nifak ve riya, yakın anlamlı kavramlardır. Ameli nifak bir hadis-i şerifte şu şekilde ifade edilmektedir: Münafığın alameti üçtür. Sözlerine yalan karıştırır, düşmanlık ettiği zaman haddi aşar, emanete ihanet eder."⁷

B) Kur'an'ın Münafıkları Söz Konusu Etmesi ve Onlara Hitap Şekli

Kur'an-ı Kerim, Medenî sûre ve âyetlerde münafıkların varlığına, özelliklerine ve faaliyetlerine yer vermiş, özellikle nifakın bedevilerdeki tezahürlerine dikkat çekmiştir. Münâfikûn isimli bir surenin varlığı konunun ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

6 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: /204-206.

7 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 3-4. Buhârî, "İman", 24, Müslim, "İman", 107, 109. İtikadi ve ameli nifak hakkındaki değerlendirmeler için bkz: Adnan Demircan, "*Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar*" (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 15-19.

Elmalılı'ya göre nifakın ortaya çıkmasında ve farklı tezahürlerinde coğrafî şartların ve sosyo-kültürel yapının etkisi göz ardı edilmemelidir. "el-A'râb" kelimesi Arap ve mevâliden bedevî olanlar, yerleşik hayata geçmeyip çölde konargöçer olarak yaşayan göçebeler için kullanılır. Arap kelimesi ise medeni ve bedeviler için kullanılsa da daha çok yerleşik hayata geçenler için kullanılır. Her A'râbî için söz konusu olmasa da genel olarak bedevi ve vahşi olan A'râbîler, yaşadıkları çöl hayatı nedeniyle sert huylu ve aşırı şüpheci olurlar, bu da onlarda inkâr ve nifakın daha şiddetli olmasına neden olur. Bedeviler Hz. Peygamber'le aynı ortamı paylaşmamaları ve uygulamalarından uzak yaşadıkları için kendilerine kitap ve sünnette bildirilen hükümlerin ve ibadetlerin nasıl yapıldığını tam olarak bilemezler, bu nedenle de iman hakikatlerinin iç yüzünü, inceliğini ve delillerini; şerî hükümlerin kapsamını ve uygulamalarını yeterince kavrayamazlar. Medenilere nazaran kavrama yetileri daha zayıf olduğu için en basit ilmihal bilgilerini bile bilemeyecek kadar cahildirler. Buna dikkat çekme üzere münafıkların "Ve Allah kalplerini mühürlemiştir, o yüzden onlar bu incelikleri anlayıp kavrayamazlar." (Tevbe, 9/87) âyetinde fıkıhtan yoksun olmalarına; bedevilerinin ise "Allah da onların kalplerini mühürledi; artık doğuruyu bilemezler." (Tevbe, 9/93) âyetinde ise bilgisizliklerine vurgu yapılmıştır. Bedevileri mütecanis bir topluluk olarak değerlendirilemez. Farklı tezahürleri söz konusudur ve iki kısma ayrılırlar. Onlardan İslâm davetine karşı olumsuz bir tutum sergileyenlerin temel vasıfları (Tevbe, 9/97-98) âyetlerinde; İslâm davetini kabul edenlerin özellikleri de (Tevbe, 9/99) âyetinde dile getirilmiştir.⁸

Müfessir Elmalılı'ya göre Kur'ân'ın daha ikinci suresi Bakara'nın ilk dört âyetinde müminler, sonraki iki âyetinde sözleri ve eylemleri aynı olan kâfirler, sonrasındaki on üç âyette ise sözleriyle eylemleri çelişen münafıkların söz konusu edilmesi dikkate şayan bir husustur. Bunun hikmeti de öncelikle Resûlullah'ı (s.a.v.), sonra da müminleri irşat etmek etmektir. Bu âyetlerin Medine ve civarındaki münafıklar hakkında nazil olduğu hususunda müfessirler arasında görüş birliği vardır.⁹ Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye hicretiyle birlikte İslâm

8 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1: 207; 4: 434-435.

9 Bu münafıklar Evs ve Hazrec kabilesine mensup bazı kimselerle, onların liderliğini yapan Abdullah b. Ubey'dir. Hicretin hemen öncesinde Yesrip'in hükümdarı olmak için gün sayan Abdullah b. Ubey, bu amacına Resûlullah'ın hicreti nedeniyle ulaşamamıştır. Bu sebeple Resûlullah'a karşı tutumu başlangıçtan itibaren olumsuz olmuştur. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1: 196-197. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 1: 275.

burada hızlıca yayılmaya başlamış ve süreç içerisinde müşrikler azınlıkta kalmışlardır. Şehrin sakinlerinden Yahudilerin büyük bir çoğunluğu da kıskançlık sâikiyle bu yeni dine girmekten imtina etmişlerdir. İçlerinden Abdullah b. Selâm gibi çok az kişi iman etmiş ve bunlar “*Ve onlar ki hem sana indirilene, iman ederler, hem senden evvel indirilene..*” (Bakara, 2/4) âyetinin methine mazhar olmuşlardır. Ayrıca iman etmeyen ve “*İnkâr edenleri uyarasan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.*” (Bakara, 2/6) âyetinin sebebi nüzulü olan Yahudi âlimleri, bir nevi gizli bir cemiyet rolü oynayarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve Müslümanlara karşı savaş açmışlardır. Yahudiler, müşriklerle işbirliği yaparak Abdullah b. Ubey liderliğinde bir münafık topluluğu da oluşturmuşlardır. Resûlullah (s.a.v.), vahiy aracılığıyla münafıkların varlığından haberdar olmuş ve bunları ahabından ileri gelenlere de bildirmiştir.¹⁰ Münafıklar ibadet ve muamelatlarında Müslümanlar gibi davranmışlar, büyük bir gizlilik içerisinde de Müslümanlar aleyhine entrikalar çevirmişlerdir. Fakat zahiren Müslüman oldukları için İslam toplumundan dışlanmamışlardır. İşte açıkça inkâr edenlerden ziyade bu gibilerin her türlü olumsuz faaliyetlerine karşı İslam toplumunun güvenliğini sağlamak, risalet ve İslâm açısından çok önemli bir sorumluluk olduğu için bu on üç âyet münafıkların mahiyetlerini ana hatlarıyla açıklamıştır.¹¹ Resûlullah (s.a.v.) Medine'de dini ve siyasi otoritesini tesis etmeye başlamasıyla birlikte hızlı bir dinî ve sosyal değişme gerçekleşmeye başlamış, bu değişime pasif veya aktif bir şekilde karşı çıkanlar arasında en tehlikeli gurubu münafıkların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Kur'an'ın bu uyarısını Müslümanlar olarak her zaman dikkate almamız gerekmektedir.¹²

1. Kur'an'ın Münafıklara Hitap Şekli

Elmalılı, Kur'an'ın münafıklara hitabındaki edebî incelikleri büyük bir vukûfiyetle ortaya koymuştur. Ona göre Kur'an öncelikle münafıkların zihni yapılarını tasvir ederek nifakın oluşumundaki bilişsel aşamalara dikkat çekmiştir. Münafıklar için önce şimdiki zaman kalıbıyla (nefy-i hal) “anlamazlar” (Bakara, 2/9), sonra gelecek zaman olumsuz kipiyle (nefy-i istikbal) duygu ve

10 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 11: 647.

11 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 199-200.

12 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001). 328, 333.

şuurlarının olmadığı, “anlamayacaklar” (Bakara, 2/11) ifadesiyle; nihayetinde de “bilemezler” (Bakara, 2/13) ifadesiyle ilimlerinin olmadığı bildirilmiştir. Böyle bir üslubun kullanılmasının hikmeti şudur: Başlangıç ve gaye açısından münafıklarla şüphecileri kınama ve yerme tedricen artmakta ki bu da nifak hastalığının artmasıyla uyumludur. Bu ifade şeklinde aynı zamanda ilim ile şuurun konularının farklılığına da işaret vardır.¹³

2. Temsil ve Teşbih

Elmalılı'ya göre akıl, çoğu kez şüphelerin müdahale ve baskısına maruz kaldığı için akli gerçekleri bütünüyle anlayamayabilir. Temsil ve teşbih ise vehimleri aklın kontrolüne vererek, gerçeği cahil ve anlayış eksikliği olanların bile anlamasına yardımcı olur. Çünkü temsil ve teşbih, ince ve derin hakikatlerin üstündeki sis perdesini kaldırarak onları açık, algılanabilir ve anlaşılır bir şekle sokar. Kur'an bunu gerçekleştirmek için de hakikati akli ve kalbi değerleriyle sağlam bir şekilde açıklamış, sonrasında da akli gerçekleri temsiller yoluyla anlamayı kolaylaştırmıştır. Kur'an, bu anlatım üslubunu kullanırken gerçek ile temsili birbirinden ayırt edebilecek deliller ikame ederek hak ile batılın birbirine karışmasına engel olmuştur.¹⁴

Elmalılı, Kur'an'ın münafıklara seslenirken temsil ve teşbihe başvurmasının onların akli melekelerinin şüphe hastalığıyla malul olması gerçeğini gözettiğini ifade etmektedir. Örneğin ticaretin iki amacı vardır. İlki sermayenin korunması, diğeri de kâr elde etmektir. Buna rağmen münafıklar gerçek sermaye “doğru yol” karşılığında “sapkın yolu” satın alırlar. (Bakara, 2/16) âyeti münafıkların durumunu, dünya hayatlarının amacı olarak gördükleri ticaret ve faiz psikolojine göre temsili istiare ile tasvir etmiş, doğru yolu bulmanın dünyevi ticaretten daha önemli olduğunu ve dünyevi ticaretin kurallarına uygun şekilde yerine getirilmesi için de hidayet olmazsa olmaz bir şart olduğunu bildirmiştir. Ayrıca bu âyet, muttakiler hakkındaki “*Bunlar işte Rablerinden bir hidayet üzeredirler.*” (Bakara, 2/5) âyetinin karşılığıdır ve doğ-

13 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 211. Münafıkların zihinsel, duygusal ve ahlaki yapıları için bkz: Hülya Alper, “Nifak ya da İmanda Çatışma (Kur'an-ı Kerim Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (Bahar 2002): 5-24.

14 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 217.

rudan münafıkların akıbetlerini bildirmektedir. Dolaylı olarak da münafıkların dostları olan kâfirlerin akıbetlerini hatırlatmaktadır.¹⁵

Münafıkların verdikleri zararları ve akıbetlerini özel bir ifade şekline sokarak, onları hem korkutmak, hem de diğer insanları nifaktan sakındırmak üzere bu konuda teşbih yapan dört âyet daha (Bakara, 2/ 17-20) nazil olmuştur. (Bakara, 2/17) âyetinden önce münafıklardan bahseden âyetler onların hallerini açıkça ifade etmiş, sonrasındaki dört âyette ise temsili bir üslup kullanılmıştır. Kur'an burada temsil üslubunu kullanmakla birlikte gerçeği rumuz ve işarete boğmamış, her ifade şeklinin doğru anlaşılmasını sağlayacak delilleri de ortaya koymuştur.¹⁶ "Bunların meseli şunun meseline benzer." âyetinde temsili bir anlatım söz konusudur ve "mesel" i "mesel" e benzetmektedir. Bu âyetteki "mesel" şaşılacak bir durum, garip bir olay anlamına gelmektedir. Münafıkların hidayet karşılığı dalâleti satın almaları ateş yakan veya ateş yakanlar kıssasına benzer ki onlardan birisi ateş yakmak istemiş, ateş parlayıp da yakanın etrafındaki şeyleri aydınlatınca, Allah o kimselerin bütün ışıklarını, daha doğrusu göz ışıklarını alıvermiş de onları karanlıkta bırakmış, ne aydınlık, ne bir şey, hiçbir şey görmez olmuşlar. Yani ateş sönmeden aydınlatmaya devam ederken, Allah münafıkların gözlerinin nurunu giderivermiştir.

"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, artık bunlar dönmezler." (Bakara, 2/18) Münafıklar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler ve bu hal onlarda kalıcı olup serser ve şaşkın bir halde yaşarlar. Şuur ve anlayışlarını kaybettikleri için de önceki hallerine bir daha asla geri dönemezler. Bu da "Allah, kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş ve gözlerine bir perde inmiştir." (Bakara, 2/18) âyetindeki mühürlemeden daha fazla ve daha etkilidir. Bu şekilde yorumladığımız takdirde ateş yakanla, nurları giderilenler aynı kişiler değildir. Resûlullah'ın (s.a.v.) daveti karşısında münafıkların durumu, ateş yakan kişinin parlattığı ışık karşısında Allah'ın görme yetilerini alıvermesi gibidir. Ateşin bir anda sönmüvermesinde bir nebze gariplik olsa da şiddetli bir rüzgârın çıkmasıyla yanan bir ateşin sönmesi sıradan bir olaydır. Ateş yakmayı aydınlatmak ve hayra davet etmek anlamında yorumladığımız zaman, ateş yakan ve etrafındaki akıllı kimselerin nuru sönmez, sadece akli yeteneklerini kaybederek hayvanat derekesine düşmüş olanların nuru sönmüş, o ışıktan mahrum kalmışlardır. Işık varlığını sürdürürken şuur ve görme kabiliyetlerinin tamamen yok oluvermesi

15 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 216

16 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 219.

ilahi bir harikadır. Bu da meselin en harika şeklidir. Hz. Peygamber'in davetine karşı (yani ateş yakıcıya karşı) münafıkların tavrı bu şekilde olmuştur. Hz. Muhammed'in daveti bakidir, fakat münafıkların anlayış nurunu Allah almıştır. Münafıklardan bazıları başlangıçta gerçekten iman ettiği halde daha sonra nifaka saparak kalben irtidat edenler de olmuştur.¹⁷

Münafıkların durumu yağmura tutulanlar kıssasına benzer ki semanın her yanından bardaktan boşanırcasına, içerisinde türlü türlü karanlıkların olduğu şiddetli bir yağmur. Gecenin karanlığı ve simsiyah yağmur bulutu dünyayı kaplamış, yağmurun yoğunluğu da bunlara eklenince insanın ruhunu daraltıyor, göz gönül kararıyor. Böylece karanlıklar katmerlenmiş, her taraf zifiri karanlık. Ayrıca ufuklarda dehşetli bir gök gürültüsü gürüyor... Bir de şimşek, şimşegın çakışı var ki... Çakıp parladıkça ümit ışığı gibi karanlıkları yararak yürekleri ağıza getiriyor. Bunlara tutulanlar her türlü felaket ve yok ediciliğiyle meşhur olan o ateşin kamçılardan, o dehşetli kıvılcımlardan, yıldırımlardan, ölüm korkusu ve ölümden korunmak için parmaklarını kulaklarına tıkarlar.¹⁸ İşte münafıkların bu hali ise şu şekilde tasvir edilmektedir: “*Şimşek nerede ise gözlerini kapıverecek önlerini aydınlattı mı ışığında yürüyorlar, karanlık üzerlerine çöktü mü dikilip kalıyorlar, Allah dilemiş olsa idi elbet işitmelerini görmelerini de alıverirdi, şüphe yok ki Allah her şeye kadir, daima kadirdir.*” (Bakara, 2/20.) Yani şimşek münafıkların gözlerini çarpıp alıverecek gibidir. Parlayınca ışığında yürürler, karanlığı çöktüğünde ise hareketsiz kalırlar. Allah, dileyseydi kulaklarındaki işitme, gözlerindeki görme özelliklerini de alabilirdi.¹⁹

3. Âhiretteki Hallerini Tasvir

Kur'an, öncelikle münafıkları tövbe etmeye, izzet ve şerefi Allah'ta ve müminlerle beraber olmakta aramaya ve sadece müminleri dost edinerek müminlerle eşit hale gelmeye çağırılmış, sonra da (Nisâ, 4/146) âyetiyle tutum ve davranışlarının dünyevi ve uhrevi sonuçlarını hatırlatmıştır.²⁰

Kıyamet günü müminlerin karşılaşacakları özel muameleyi tasvir eden “*O gün mümin erkeklerin ve mümin kadınların nurlarının (kendileriyle be-*

17 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 218-219.

18 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 220-221.

19 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 229.

20 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 124-125.

raber) önlerinde ve sağ yanlarında koşmakta olduğunu görürsün. "Bugün size müjde var; altından ırmaklar akan cennetlerde ebedî kalacaksınız" (denir). İşte en büyük kurtuluş budur. (Hadîd, 57/ 12.) âyetindeki nurun müminlerin önlerinden ve sağlarından koşmasının nedeni, soldaki ve arkadaki münafıkların ve inkâr edenlerin bu nurdan istifade etmemelerine engel olmak içindir. "O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar, iman edenlere şöyle diyecekler: "Bizi bakın da nurunuzdan bir parça alalım." Şöyle denecek: "Geriye dönün de başka bir nur arayın!" Ve hemen aralarına kapısı da olan bir duvar çekilir; duvarın iç tarafında rahmet, kendilerine bakan dış tarafında ise azap vardır. (Hadîd, 57/ 13) Müminler nurları önlerinde ve sağlarında koşarak en büyük gayelerine ulaşacaklar, münafıkların payına ise karanlık düşecektir. Münafıklar müminlerin kendilerine bakmalarını ve onların nurlarından faydalanmayı isteyecekler veya müminlerden kendilerini gözetmelerini, bekleyip onlara katılarak nurlarından faydalanmayı isteyeceklerdir. Müminler veya melekler ise münafıklara şöyle diyeceklerdir: "Geriye dönüp başka bir nur arayın!" Onların bu şekilde bir hitapla karşılaşmalarının nedeni ise münafıkların dünya hayatında döneçli karakter haline getirmeleri ve küfre dönmek için sebepler aramalarıdır. Onlara burada kendilerine kimsenin yardımcı olamayacağı, mümkünse dönüp arkalarında nur aramaları söylenecektir.²¹

Âhiret günü münafıklar Müslümanlara şu şekilde hitap edeceklerdir: "Münafıklar onlara, "Sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Onlar, "Evet öyleydi" derler, ama siz başınızı belâya kendiniz soktunuz, fırsat kolladınız, hep şüphe içinde oldunuz ve Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kurnularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatma ustası (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırıp durdu." (Hadîd, 57/ 14) Münafıkların ahirette böyle bir akibete maruz kalmalarının nedeni dünya hayatında nifaklarının gereği olarak müminlerin kötülüğe maruz kalmaları için her türlü entrikayı çevirmeleri, boş temenni ve beklentiler içerisine girerek aldanmaları ve nifaklarının bu isteklerine ulaştıracağını ve İslam'ın başarısız olacağını zannetmeleridir. Bunun da sebebi şeytanın onları Allah'a güven duygusuyla aldatmasıdır. Şeytan'ın onlara günah işlemenin bir zararı olmaz, Allah Gafur ve Rahim'dir diyerek onları arzularının peşinden koşturmasıdır. Neticesi de "Bugün artık ne sizden

21 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 387.

ne de açıkça inkâr edenlerden bir fidiye kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir gidiş!" (Hadîd, 57/ 15)

Elmalı'ya göre âhîret hayatına ait önemli bir sahneye yer verilen bu âyetleri, kalabalık bir insan grubunun, etrafı uçurumlar ve tehlikelerle dolu bir ortamda, karanlıklar içinde yol almaya çalıştıklarını göz önüne getirerek anlamak gerekir. Bu şartlar altında önleri ve yanları özel olarak aydınlatılmış grup hızla ve kolayca yol alabilmekte ve esenliğe kavuşmakta; daha önemlisi kendilerine kurtuluşa erdikleri ve ebedî mutluluğu hak ettikleri müjdesi verilmektedir. İşte bunlar kadınıyla erkeğiyle müminlerdir. Arkalarında ise böyle bir aydınlıktan mahrum, onlara yetişmeye, ışıklarından yararlanmaya çalışan kadınlı erkekli münafıklar topluluğu bulunmakta ve onlara kendilerini beklemeleri veya ışıklarından yararlandırımları için yalvarmaktadırlar. Ama onlara söylenecek olan şudur: Geriye dönün ve kendinize başka ışık arayın! Bu esnada iki kesim arasına –kapısı olan fakat aşılamaz– bir duvar konmuştur. Muhtemelen müminler kapıdan girecekler, münafıklar dışarıda kalacaklar; içerisi rahmet ve nimetle dolu olacak ama dış tarafında azap bulunacaktır. Münafıkların kullanabilecekleri tek gerekçe kalmıştır: "Dünyada sizinle beraber değil miydik?" diye sormak. Alacakları cevabın baş kısmı olumludur: "Evet." Gerçekten, münafıklar içlerindeki inkârcılığı ve müminlere besledikleri husumeti gizledikleri için zâhîren Müslüman muamelesi görmüşler, hatta mescitte beraberce namaz bile kılmışlardı. Ne var ki artık her şeyin içyüzü, hakikati ortaya çıkmış ve onların dünyada iken ne yaptığı her şey ayan beyan anlaşılmıştır; bu sebeple müminlerin cevabı şöyle devam edecektir: "Ama siz başınızı belâya kendiniz soktunuz, fırsat kolladınız, hep şüphe içinde oldunuz ve Allah'ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe yönelik kuruntularınız sizi oyaldı; bundan dolayı şeytan da Allah hakkında sizi aldatıp durdu."²²

C) Münafıkların Özellikleri

Kur'an-ı Kerim, münafıklara özel ve ayırıcı nitelikler ile bunun sonucunda ortaya çıkan davranış kalıpları hakkında icmalî bilgiler vererek onları bu temel kişilik özellikleri üzerinden tanımamıza imkân sağlamaktadır. Nifak hastalığının onların bazı kişilik özelliklerine kaynaklık ettiğini de ifade ede-

22 Elmalı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 387-388.

biliriz. Elmalılı, konuyla ilgili âyetlerin tefsirinde onların psikolojik yapıları ve kişilik özellikleri hakkında oldukça detaylı ve özgün yorumlara yer vermiş, tefsirde psikoloji ilminden yararlanarak âyetleri farklı açılardan değerlendirmenin güzel örneklerini sunmuştur.²³

1. Yoğun Şüphe ve Kaygı İçinde Olmaları

Elmalılı'ya göre münafıklar aşırı şüpheli bir kişiliğe sahip oldukları için duydukları her sözü, lehlerine veya aleyhlerine olduğuna bakmaksızın, kendi aleyhlerine sanarak korku ve endişeye kapılırlar. Bu hal onları tamamen etkisine aldığı için de herkesten şüphe duyarlar. "Hain korkak olur" meseline sırlarının açığa çıkacağı endişesiyle de her şeyden şüphe ederler ve her sestene korkarlar. Yalan söylemeyi alışkanlık haline getirdikleri için lehlerine söylenenlerin bile yalan olduğunu zannederler. İşte bu özelliklere sahip kimseler münafıklardır ve bunlara karşı dikkatli olmak gerekir.²⁴

Münafıklar imanın insana kazandırdığı güven duygusundan mahrum oldukları için olağan dışı durumlarda kaygı ve şüphelerini daha çok yansıtır. İnsan yoğun korku duygusu içerisindeyken uyuyamaz. Uzun süren uykusuzluk hali de insanın bedensel ve ruhsal dengesini bozar. Bu şartlarda uyuyabilen insan korkusunu yener, emniyet duygusu içerisinde kalbi huzura erişir. Mekke müşrikleri Uhud'dan ayrılırken tekrar geleceklerini söyleyerek Müslümanları tehdit ettikleri için Müslümanlar onların geri dönüp kendilerine saldırmalarından veya Medine'ye baskın yapmalarından endişelenmişlerdir. Hatta düşmanın geri dönerek kendilerini tamamen yok edeceğini düşünenler bile olmuştur. Bundan dolayı savaşa hazır bir şekilde beklemişler, korku ve endişenin hâkim olduğu bu esnada Allah'ın üzerlerine indirdiği güven duygusuyla uyuklamaya başlamışlardır. Bu uyku normal bir uyku olmayıp Allah'ın Müslümanlara fevkaladeden bir yardımudur. Müminler, Resûlullah'ın (s.a.v.) hak peygamber olduğuna, sözlerinin hak olduğuna kesin bir şekilde inandıkları için Allah'ın kendilerine yardım edeceğine, dininin bütün dinlere galebe çalacağına inanıyorlardı. İmanlarının gereği olarak da bu mağlubiyetin geçici

23 Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, Trc. Hüsnü Arıcı vd. (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1999), 319.

24 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 6-7.

olduğunu düşündükleri için korkuları onlara tamamen galebe çalamamıştır. “*Ne elinizden giden zafere, ne de başınıza gelen musibete mahzun olamayasınız.*” (Âl-i İmrân, 3/153) sırrı da tecelli ettiğinden güven içinde uykuya dalarak korkularını tamamen yenmişlerdir. Yaşanan bozgun sonrası Müslümanlar bu halet-i ruhiye içerisindeyken; dini ve Hz. Peygamber’i önemsemeyen, çıkarlarını önceleyen münafıklar ise kendi derterine düşmüşlerdir. Uhud’a ganimet arzusu ve kargaşa çıkarmak için katılan bu münafıklar, Resûlullah’ın (s.a.v.) risâletinden şüphe duydukları için vaatlerinin de gerçekleşmeyeceğine inanıyorlardı. Münafıklar Uhud mağlubiyetinin bidayetinde intikam almışçasına bundan memnun olmuşlar, sonrasında savaşan taraflar açısından şüpheli bir konumda buldukları için korkularına teslim olarak uyuyamamışlardır. Bunun sonucunda da câhiliye anlayışıyla Allah hakkında su-i zanda bulunarak “Artık Peygamber’in işi bitti. Muhammed, hak peygamber olsaydı Allah O’nu mağlubiyete uğratmazdı.” demişlerdir. Münafıkların bu konudaki temel yanlışlığı Allah’ın “dilediğini yapan ve dilediğine hükmeden” özelliğini (fail-i muhtar) idrak edememeleridir. Daha sonra da güya Resûlullah’a (s.a.v.) danışıyor ve emirlerini bekliyorlarmış gibi “Beklenen zaferden bizim için de bir pay var mı? Diğer anlamıyla “Bundan sonra hâkimiyet işinden bize bir pay var mı? diyerek siyasi gayelerini; “Bu işlerde iyi dolap çevirebiliyor muyuz? Senin vadettiğin zaferi engelleyecek gücümüzün olduğunu gördün mü? Diyerek de kinlerini ifade etmişlerdir. (Âl-i İmrân, 3/154.) âyeti²⁵ münafıkların şüpheli tutum ve davranışlarını somut bir olay üzerinden bildirmektedir. Münafıkların bu sözlerine karşı Resûlullah’a (s.a.v.) “*Bütün iş Allah’ındır.*” demesi emredilmiştir. Çünkü en güzel netice Allah’ın ve O’nun dostlarınınındır.²⁶

2. Sürekli Yalan Yere Yemin Etmeleri

Elmalılı’ya göre yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmek insanın ruhsal yapısında birçok olumsuzluğa neden olur. İnsanın manevi boyutunun merkezi olan kalp, yalan söylemeyi alışkanlık haline getirirse süreç içerisinde kararır, ruh bununla genişir, ruhi hayat şüphelerin etkisi altına girer ve hakikatın nuru artık bu kişilerin kalbine ara sıra yıldız böceği şeklinde görünen

25 Taberî, *Câmi’ul-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 6: 160-164. Buhârî, “Kitâbu’t-Tefsîr” 11.

26 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2: 431-433

bir fener gibi gelir. Tamamen nifakın etkisine giren bu kalp, fayda ve zararı, iyi ve kötüyü seçemez olur. Sonuçta da Allah'ın rahmeti ile bu kalbin arasına kapısı ara sıra açılan kalın bir sur çekilir, bu kapı açıldığı zaman da Hakk'ın nuru, saadet ve rahmeti ara da bir imrenmek için görünür ve (Hadid, 57/13) âyetinin bildirdiği şekilde kapı kapanır ve bir daha açılmaz.²⁷

Münafıkların yalan söyleyerek inançlarına ve vicdanlarına muhalefet etmeleri sadece inançlarına muhalefetten kaynaklanmamaktadır. Münafıkların şehadet getirmelerinin ve yemin etmelerinin temel nedeni bu kavramları bir nevi siper edinerek Müslüman görünüp mallarını ve canlarını korumak istemleridir. Bu şekilde Allah yolundan uzaklaşmışlar, hem de imanını zayıf kişileri sinsice aldatarak hak dinden ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) itaat etmekten uzaklaştırmışlardır.²⁸

Münafıkların yeminlerini kalkan yaparak yalan söylemeleri ve yalan şehadette bulunmaları sonucunda kötü ahlak kalplerini tamamen etkisi altına alır ve nihayetinde iyi ile kötüyü, hak ile batılı tefrik edebilme, dini hakikatlerin ve yüce ahlaki değerlerin önemini kavrayabilme, yaptıklarının neticelerini öngörebilme anlayış ve kabiliyetlerini kaybederler. Bu alışkanlık insanda zaman içerisinde ikinci bir tabiat haline gelir ve kalp alışkanlık haline getirdiği huyun dışındakilere karşı hassasiyetini kaybeder. Sonuçta da "Allah onların kalplerini mühürledi" (Bakara, 2/7) âyetinde ifade edildiği üzere kalp fitri özelliklerini kaybeder.²⁹

Elmalılı, münafıklarla ilgili âyetleri dil ve edebiyat açısından da değerlendirerek ayetlerin anlam derinliğini ve i'câzını ortaya koymuştur. Ona göre münafıklar Resûlullah'a (s.a.v.) hitap tarzları ile de nifaklarını açığa vurmuşlardır. Kur'an, onların bu sinsi yönlerini aşikâr ederek Resûlullah'ı ve müminleri uyarmıştır. Münafıklar, Resûlullah'a (s.a.v.) "Münafıklar sana geldiklerinde, "Tanıklık ederiz ki sen gerçekten Allah'ın elçisisin" derler. Senin hiç kuşkusuz kendi elçisi olduğunu Allah elbette biliyor; ama Allah tanıklık eder ki münafıklar (inandık derken) kesinlikle yalan söylemektedirler." (Münâfikûn, 63/1) âyetinde

27 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 207-208.

28 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 4-6.

29 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 4-6.

haber verildiği şekilde hitap etmişlerdir. Müfessirlere göre bu âyetde Abdullah b. Ubey ve arkadaşları söz konusu edilmektedir.³⁰ Onlar Resûlullah'ın yanına geldikleri zaman “Şehadet ederiz ki sen gerçekten, şüphesiz Allah'ın Resûlü'sün” derlerdi. Şahitlik “Huzûrî bir ilim ile kesin olarak bildiği bir şeyi Allah'ın huzurunda olduğu bilinciyle dosdoğru bir şekilde bildirmek.” demektir. Bu tanımdan yola çıkarak fakihler şahitliği “yemin anlamını da içeren özel bir haber” olarak tanımlamışlardır. Her haber ve anlatma şahitlik yerine geçmez. Fakat ne söylediğini bilerek “eşhedü” diyen şahidin ayrıca yemin etmesi tekrar ve fazlalık olur. Münafıkların “Şehadet ederiz ki sen gerçekten, şüphesiz Allah'ın Resûlü'sün” demelerinde iki cümle ve bu iki cümleye ait üç tekit var. Birincisi “neşhedü” cümlesinin ifade ettiği yemin, ikincisi “inne”, üçüncüsü de “lâm”dır. Hâlbuki Hz. Peygamber'e (s.a.v.) imanı açıklamak için “Şehadet ederiz ki şüphesiz sen Allah'ın Resûlü'sün” veya “Şehadet ederim ki sen şüphesiz Allah'ın Resûlü'sün” demek yeterlidir. Sözde gereğinden fazla tekit edatı kullanmak muhatabın şiddetli inkârı karşısında onu ikna etmek için kullanılır. Münafıklar Resûlullah'ı (s.a.v.) ikna etmek için şehadetlerini üç tekit edatıyla desteklemişlerdir. Resûlullah'ı (s.a.v.) inkâr eden konumunda görek onu ikna etmeye çalışmak anlamsız ve edebe aykırı olduğu için münafıkların asıl amaçları kendilerini Resûlullah'a (s.a.v.) iman ettiklerine ikna etmeye çalışmalarıdır. Asıl şüpheli gördükleri ve inandırmaya çalıştıkları bu husustur. Allah, bu iki nükteyi çok açık bir şekilde ayırt ederek “Allah da biliyor ki, hakikat sen, O'nun şüphesiz Resûlü'sün” demiştir. Bu nedenle “Sen şüphesiz Allah'ın Resûlü'sün” sözü dosdoğru bir hakikattir. Allah da şehadet eder ki doğrusu münafıklar elbette yalancılardır. Onlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) Allah'ın Resûlü olduğuna dair şehadetlerinde samimi değildirler. Hakikati yalan kabul ettikleri halde onun doğruluğuna şahitlik ederiz diye yalan söylerler. Yalan söylediklerini bilmelerine rağmen vicdanları hilafına yemin ederler.³¹

Münafıklar, Müslümanlar hakkında hiçbir olumlu kanaatlere sahip olmamalarına rağmen etkileyici bir üslupla “kalbime, vicdanıma Allah şahittir ki bu böyledir, şu şöyledir” diyerek Resûlullah'ı (s.a.v.) ve müminleri aldatmak

30 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. (Kahire: 1979), 2: 546. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 22: 655.

31 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 3-4.

için yalan yere yemine başvurmuşlardır. (Bakara, 2/204-206) âyetleri³² münafıkların bu vasıflarını nazara vermektedir. Bu âyetler Benî Zühre kabilesiyle anlaşmalı olan Benî Sakif'ten Ahnes b. Şerik hakkında nazil olmuştur. Ahnes b. Şerik Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek Müslüman olduğunu söylemiş, çok güzel iltifatlarda bulunmuş, Medine'den ayrılınca Müslümanların ekinlerine ve hayvanlarına zarar vermiştir. Her ne kadar bu âyetler Ahnes b. Şerik hakkında nazil olsa da bu özelliklere sahip bütün münafıkları söz konusu etmektedir. Bu nedenle âyet, iş başına getirilecek insanları belirlerken sadece söyledikleriyle yetinilmemesi ve her yönüyle araştırılmaları gerektiğini de bildirmektedir. Elmalılı bu yorumuyla, ilgili âyetlerin sebab-i nüzulünü de dikkate alarak daha geniş bir perspektiften yorumlanması gerektiğini göstermektedir.³³

Münafıkların yalan söylediklerini anlamamanın bir diğer yolu da "Kuşkusuz konuşma tarzlarından sen onları bileceksin. Allah bütün yaptıklarınızı bilir." (Muhammed, 47/30.) âyetinde ifade edildiği üzere konuşma üsluplarıdır. Sözün lahni; söyleniş tarzı, üslubu, edası ve kıvrımı gibi anlamlara gelir. Münafıklar her hangi bir konuda olması gereken ideal tavrı sergilemezler, yani vakiya mutabık davranmazlar. Örneğin elde edilen bir zafere katkıda bulunmazlar ama "Biz de sizinle beraberdik" (Ankebût, 29/10) derler. Zorda kaldıkları zaman durum aksine olsa da "Bizim evlerimiz açıktır." (Ahzâb, 33/13) derler.³⁴

32 Taberî'nin verdiği bilgilere göre bu iki âyet hakkında müfessirler ihtilaf etmiştir. Süddî'nin konuyla ilgili rivayetine göre ilgili âyet, Ahnes b. Şerik es-Sekafi hakkında nazil olmuştur. Benî Zühre kabilesinin anlaşmalı olan Ahnes b. Şerik es-Sekafi, Medine'ye gelerek Resûlullah'ın (s.a.v.) huzurunda "Allah'a yemin olsun ki sen sâdik bir kimsesin" diyerek Müslüman olması Resûlullah'ı (s.a.v.) memnun etmişti. (Bakara, 2/204.) âyeti onun hakikatte Müslüman olmadığını, nifak üzere olduğunu Resûlullah'a (s.a.v.) bildirmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanından ayrılan Ahnes b. Şerik es-Sekafi, Müslümanlara ait ekili arazileri yakmış ve eşekleri de kesmiştir. (Bakara, 2/205-206) âyetleri de onun bu yaptıkları hakkında nazil olmuştur. İbn Abbâs'tan gelen rivayetlere göre ise bu âyetler Racî olayındaki tavırlarından ötürü münafıklar hakkında nazil olmuştur. Hubeyb, Âsım, Mersed ve arkadaşlarının Mekke ve Medine arasındaki Racî'de başlarına gelen üzücü olaydan sonra münafıklar "Şu zavallıların başlarına gelenler ne kadar kötü! Ne evlerinde oturabildiler, ne de Muhammed'in dinin tebliğ edebildiler." diyerek bu duruma sevinmişlerdir. Diğer bir görüşe göre de bu âyet münafıkların karakteristik özellikleri hakkında nazil olmuştur. Taberî, bu âyetlerin sebab-i nüzulünün hususi olsa da hükmünün umumi olduğunu, âyetlerin münafıklar hakkında nazil olduğunu belirtmiştir. İbn Hişâm ise bu iki âyetin Racî olayı hakkında nazil olduğunu nakletmektedir. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Tevîli Âyi'l-Kur'an*, 3: 571-577; 3: 584-588. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 174-175.

33 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 62.

34 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 128-129.

3. Alaycı Tavrı İçinde Olmaları

İnsanlarla alay etmek aklın ve sağduyunun kabul etmediği gayr-ı ahklaki bir davranıştır. İnsanları alay etmeye iten bir takım psikolojik nedenler vardır. Bu nedenler arasında kibir, kendini beğenme, muhatabını küçük ve kusurlu görme gibi hal ve tavırlar vardır. Münafıkların Müslümanlarla alay etmelerindeki temel etkenin de onların bu özellikleri olduğu söylenebilir.

Kur'ân, münafıkların Resûlullah (s.a.v.) ve arkadaşlarıyla ilişkilerinde alaycı bir tavır takındıklarını somut olaylar üzerinden nazara vermiştir. Resûlullah (s.a.v.), sahabileri infaka davet etmiş, O'nun bu çağrısına Abdurrahman b. Avf, kırk okka altın, bir okka kırk dirhem para, diğer bir rivayete göre dört bin dirhem getirerek katılmıştır. O, "Sekiz bin dirhem param vardı, yarısını Rabbime, yarısını da ehlime ayırdım" demiş, Resûlullah da (s.a.v.) onun bu fedakârlığına "Allah, rızası için verdiğini de, ailen için ayırdığını da mübarek kılsın" duasıyla mukabelede bulunmuştur. Âsım b. Adiy, yüz vesk hurma, Ebû Ukayl el-Ensârî de bir günlük yevmiyesi iki sâ' hurmanın yarısını Allah için infak etmiş, yarısını da ailesi için ayırmıştı. Münafıklar bu sahabilerin Allah yolundaki infaklarına "Abdurrahman ve Âsım sırf gösteriş ve isim yapmak için sadaka veriyor, Ebû Ukayl'ın bir sâ' hurmasına Allah ve Resûlü muhtaç değildir. O bunu insanlar kendisi için sadaka veriyor desinler diye yaptı." şeklinde dedikodu yapmaları üzerine "*Sadakalar konusunda müminlerden hem gönüllü olarak fazla fazla verenlere hem de daha fazla verecek bir şey bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenleri Allah maskaraya çevirecektir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.*" (Tevbe, 9/79) âyeti nazil olarak münafıkların bu tavırlarını kınamış ve bu davranışlarının karşılıksız kalmayacağını bildirmiştir.³⁵ Münafıklar sadece müminlerle alay etmemişlerdir. Onlar, inen âyet ve sûrelerle de alay ederek insanları aldatmaya çalışmışlardır.

İmanın artması iki anlama gelmektedir. İlki mevcut imana daha yüksek bir güç ve parlaklık katarak imanın heyecan ve kemalinin artması, ikincisi ise bir gerçeği yeniden tasdik ettirmektir. Birincisi nitelik yönünden, ikincisi ise nicelik yönünden artmadır. İman bir hakikatin bütününe kabul etmek demek olduğundan nicelik olarak değil, nitelik olarak artabilir. Bu nedenle münafık-

35 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4: 428-429. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 11: 588-590.

ların "Bu sûre hanginizin imanını artırdı ki" sözü hem nitelik, hem de nicelik açısından imanın artmasını inkâr etmek anlamına geldiği gibi imanın varlığını da inkâr etmektir. Münafıklar her hangi bir âyet veya sûre nazil olduğu zaman bu anlama gelebilecek sözler söylüyorlardı. Onlar öncelikle Kur'an'da imanı yenileyen, destekleyen ve yeniden iman etmeyi gerektirecek delil, hakikat, uyarı, müjde olmadığını iddia ederek aldatılmaya açık kimseleri aldatmaya çalışmışlar ve kendi aralarında da müminlerle alay edici sorular sorarak nifaklarını gizlice yaymaya çalışmışlardır. *"Ne zaman bir sûre indirilse, içlerinden "Bu hanginizin imanını arttırdı ki?" diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve onlar sevinç içindedirler."* (Tevbe, 9/124) âyeti münafıkların Kur'an'ın nüzul sürecindeki zararlı ve yıkıcı tavırlarına dikkat çekmiş, münafıkların bu davranışlarıyla amaçlarına ulaşamayacaklarını ve müminlerin de bu konuda ideal tavrı sergilediğini bildirmiştir.³⁶ *"Kalplerinde hastalık olanlara gelince, bu onların (mânevi) kirlerine kir katmıştır ve onlar inkârcı olarak ölüp gitmişlerdir."* (Tevbe, 9/125.) âyeti de inen her sûre ve âyetin münafıkların küfürlerini, ahlaksızlıklarını, kötü huylarını ve nifaklarını daha da artırdığını ve bu hal üzere öldüklerini bildirmektedir. Münafıklar bu yaptıklarından dolayı da yılda birkaç defa fitneye tutulmuşlardır. Münafıklar yaptıkları yanlışlar nedeniyle suçlarını itiraf etmek zorunda kalma, günahkâr olarak Allah'ın huzuruna çıkmanın dehşetini hatırlama, tövbeyi hatırlatacak her türlü bela, hastalık, kıtlık gibi musibetlere maruz kalma, başarısız suikast girişimi hazırlama ve nifak çıkararak rezil olma, cihattan geri kalarak Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerine nasıl tavır alacağını bilemedikleri için sürekli tedirgin olma gibi sıkıntılara ve bunalımlara maruz kalmışlardır. Yine münafıklar vahyin konuşulduğu ortamlardan bunalırlar, kaçmak için birbirlerine yaptıkları kaç göz işaretlerinin fark edilmesinden ve söylenenlerden alındıklarının anlaşılmasından korkarlar ve gizlice vahiy meclisinden kaçarlardı. Bütün bu yaptıkları kalplerini manen öldürdüğü için de kavrama yetilerini kaybetmelerine neden olmuş, neticesinde de hadiselerin iç yüzünü anlamaktan uzaklaşarak hakikati tefekkür ve takdir edemez hale gelmişlerdir. *"Görmüyorlar mı ki her yıl bir veya iki defa musibetlerle sınanıyorlar da yine tövbe etmiyorlar ve ibret almıyorlar. Ne zaman bir sûre indirilse, "Sizi biri görüyor mu?" diyerek birbirlerine bakarlar, sonra sıvışıp giderler. Anlamamakta direndikleri için Allah*

36 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 470-471.

da onların kalplerini haktan çevirmiştir.” (Tevbe, 9/126-127.) âyetleri onların bu davranışlarına ve neticelerine dikkat çekmiştir.³⁷

4. Dalkavuk ve Riyakâr Olmaları

Münafıkların mümin olmadıkları ve ahlaken ne kadar düşük oldukları “*Bir de iman edenlerle karşılaştılar mı “iman ettik” derler ve kendi şeytanlarıyla halvet oldular mı “emin olun derler, biz sizinle beraberiz, biz ancak mütebziyiz/ alay edenleriz.*” (Bakara, 2/14) âyetinde açıkça dile getirilmiştir. Münafıklar budala olarak gördükleri müminlerle karşılaşınca onlara hoş görünmek için dalkavukluk ve riyakârlık yaparlar, gizli meclislerde anlaşmalar yaptıkları üstatlarıyla baş başa kaldıkları zaman da “Biz kesinlikle sizinle beraberiz, bundan emin olunuz.” diyerek şeytanlıkta beraber olduklarını söylerler. Münafıklar, dostlarının müminlerle iyi ilişkiler içerisinde olmalarından kuşkulanmasınlar diye muhtemel bir soruya karşı “Şüphemiz olmasın ki biz her zaman alay edici bir takımız. Sürekli alay eder dururuz.” diyerek ahlaksızlıklarıyla övünürler. İlim ve inanç hakkında küçümseme ve alay etme gibi davranışların inkâr anlamına geldiği genel kuralını da bu gibi âyetlerden çıkartabiliriz.³⁸

Bu konuyla ilgili olarak şöyle bir rivayet nakledilmektedir:³⁹ Münafıkların lideri Abdullah b. Ubey, bir gün arkadaşlarıyla yolda giderken sahabeden birkaç kişinin gelmekte olduğunu görünce yardakçalarına “Bakınız karşıdan gelmekte olan budalaları başınızdan nasıl savacağım.” demiş ve gelenlerden Hz. Ebû Bekir’in elini tutarak ona “Merhaba, Temim kabilesinin efendisi, Şeyhu’l-İslâm, Resûlullah’ın mağara arkadaşı, canını ve malını Resûlullah için feda eden Hazreti Sıddık” sözleriyle iltifat etmiştir. Sonra Hz. Ömer’in elini tutarak “Merhaba, Benî Adıyy kabilesinin efendisi, dininde güçlü, nefsinin ve malını Resûlullah için feda eden Hazret-i Faruk.” demiştir. Sonrasında da Hz. Ali’nin elini tutarak “Merhaba, Resûlullah’ın amcasının oğlu, damadı, Resûlullah hariç Benî Haşim’in efendisi.” demiş ve bu âyet nazil olmuştur. Diğer bir rivayete göre ise Hz. Ali, Abdullah b. Ubey’e “Ey Abdullah! Allah’tan kork, münafıklık yapma, çünkü münafıklar Allah’ın yarattıklarının en şerlileridir.”

37 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4: 472. Taberî, *Câmi’ul-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’an*, 12: 94-96.

38 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1: 211.

39 Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 1: 89-91.

deyince Abdullah b. Ubey de cevaben "Ey Ali! Benim hakkımda böyle mi düşünüyorsun? Allah'a yemin olsun ki bizim imanımız ve tasdikimiz sizin imanınız ve tasdikiniz gibidir." demiş ve ayrılmışlardır. Sonrasında Abdullah b. Ubey arkadaşlarına "Onlara nasıl davrandığımı gördünüz. Sizler de bunları görünce bu şekilde davranınız." demiş, dostları da ona "Sağ olasın, hayatta olduğun sürece senden istifade edeceğiz." şeklinde övgü dolu sözler söylemişlerdir. Müslümanlar münafıklar ile aralarında geçen bu diyalogu Resûlullah'a (s.a.v.) haber vermişler, akabinde de bu âyet nazil olmuştur. Bu rivayete göre "amenna" (iman ettik) diyen Abdullah b. Ubey oluyor ve o bu sözleriyle arkadaşlarını da temsil ediyordu. Daha önce geçtiği üzere "*İnsanlar içinden kimisi de vardır ki*" (Bakara, 2/8.) âyetinin müfred (tekil) olarak başlaması da buna işaret ediyor. Fakat âyette münafıkların hep birlikte tenhada gizlice baş başa görüştükları şeytan ve şeytansı üstatlarının birden fazla olduğunun açıkça belirtilmiş olması ve "*Şüphesiz yok ki biz başka değil, alaycı bir takımız*" (Bakara, 2/14.) ifadesinin geliş şekli, münafıkları destekleyen, onların dışında ve onlarla gizli bir ilişki içerisinde olan gizli bir teşkilatın varlığına işaret etmektedir. Bu nedenle âyet münafıklar meselesinin gizli yönlerinin de bulunduğunu çok daha derin bir konu olduğunu belirterek Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve müminleri bilgilendirmiştir. Müfessirlerin birçoğu âyette bahsi geçen şeytanların, münafıkların liderleriyle birlikte müşriklerin liderlerine ve Yahudi bilginlerine de işaret ettiğini ifade etmişlerdir.⁴⁰

5. Müslümanları Kıskanmaları

Elmalılı'ya göre kıskançlık duygusu tabiidir ve müminler ile münafıklardaki yansımaları farklıdır. Haset, başka bir kimsenin sahip olduğu bir nimetin, bir faziletin, kendisine ait olmasını ve o kimsenin bu nimetlerden tamamen mahrum olmasını istemektir. Kıskançlık duygusu kuvveden fiile çıkmadıkça sadece sahibine zarar verir. Kıskanılan şey özel, şahsi bir meziyet olup, kıskananın onu elde etme imkânı yoksa bu kıskançlığın en tehlikeli boyutudur. İnsan tabiatında var olan bu eğilim, müminde gıpta olarak, mü-

40 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 212-213. Taberî'nin bu âyetle ilgili verdiği bilgiye göre de münafıklar, yakın dostları müşrikler ve Yahudilerle karşılaştıkları zaman (Bakara, 2/14.) âyetinde ifade edildiği şekilde davranmışlardır. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an T'evîli Âyi'l-Kur'an*, 1: 306-311.

nafıkta ise haset olarak tezahür eder. Kur'ân-Kerim, münafıkların bu duygularını açığa vurduklarını bildirmektedir.⁴¹

Müslümanların başarıları, kazandıkları zaferler ve ganimetler münafıkların kıskançlık duygularını harekete geçirmiş, maruz kaldıkları mağlubiyet ve benzeri olumsuzluklar karşısında ise “Biz ihtiyatlı davranarak bu işten yakamızı kurtardık” diyerek kavli ve fiili nifaklarını ortaya koymuşlar ve bununla da inkâr edenlere hizmet ve dostluk ettiklerini düşünerek iftihar etmişlerdir. Bütün bunları da musibet gelmeden önce yaptıkları için dostlarından takdir beklemişlerdir (Tevbe, 9/50) âyeti münafıkların bu özelliğini veciz bir şekilde dile getirmektedir.⁴² Münafıkların bu kıskanç tavrına karşı Müslümanlara yaraşan ideal tavrın nasıl olması gerektiği “*De ki: “Allah bize ne yazmışsa başımıza ancak o gelir, O bizim mevlâmızdır.” Müminler yalnız Allah’a güvenip dayanırlar.*” (Tevbe, 9/51) âyetiyle bildirilmiştir. Bu âyet şu mesajları vermektedir: Başınıza acı tatlı ne gelirse ne sizin, ne de başkalarının değil, ancak Allah’ın takdirindedir. Allah’ın takdiri ise dünyevi veya uhrevi neticeleri itibariyle lehinedir. Kısacası müminler “*Yüce Allah’ın güç ve kuvvetinden başka güç ve kuvvet yoktur*”⁴³ hakikatini hayatlarına esas alırlar, bu gerçeği bilmeyen kâfirler ve münafıklar ise hayatlarında temel dayanak noktası olarak kendilerini görürler ve “Biz her türlü önlemimizi aldık” diyerek gururlanırlar. Gerçekte onların bu tavrı bir nevi ulûhiyete ortak olmaya çalışmaktır ve bunlardan beklenen de dünyada kargaşa ve nifak çıkarmaktır. Bu zihin yapısına sahip münafıkların, sonlu bir varlık olan insanın Allah’tan başka dayanaklarının olduğuna inanmaları seraptan başka bir şey değildir. Çünkü hadiselerin akışı onlara bütün itimat ettikleri şeylerin anlamsız olduğunu öğretecektir. Buna karşın Allah’a tevekkül ve itimat eden mümin ölüm gerçeği karşısında bile sarsılmaz. Çünkü hayatı ve ölümü Allah’tan bilir. Bu konuda (Tevbe, 51) âyetindeki “*Allah bize ne yazmışsa*” ifadesi (Tevbe, 9/52) âyetinde açığa kavuşmuştur. Münafıklarla müminlerin varlık ve hadiseleri yorumlamaları farklılık arz eder. Münafıklar, savaşta öldürülmeyi musibet olarak görürler ve kendi başlarına geldiği zaman üzülürler, müminlerin başına geldiği zaman ise sevinirler. Müminler ise öldü-

41 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9: 509-511.

42 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 403.

43 Buhârî, “Ezan”, 7, “Teheccüd”, 21.

rüldükleri zaman tıpkı zafer kazanmışçasına sevinirler, çünkü Allah nezdinde şehitlik makamına yükselmişlerdir. Bu nedenle münafıkların müminler hakkındaki beklentileri zafer veya şahadetten başka bir şey olamaz. Müminlerin münafıklar hakkında beklentisi ise Allah'ın yaptıklarından dolayı onları ya bizzat cezalandırması veya müminler eliyle cezalandırmasıdır. Münafıklar için kötü bir sonu ifade eden bu durum müminler için iman ve adaletin tam olarak tecelli ettiği bir hayırdır.⁴⁴ Münafıklar müminlerin kendileri hakkındaki bu tutumlarına karşı "Biz Allah yolunda cihat edenler için infakta bulunduğumuz için *"Ki her kim zerre miktarı bir hayır işlerse onu görecek"* (Zilzâl, 99/7) âyetinde ifade edildiği üzere bunun mükâfatını beklerken neden akıbetimiz azap olsun?" şeklinde tepki göstermeleri halinde onlara *"De ki: "İster gönüllü harcayın ister gönülsüz, sizden infaklarınız hiçbir zaman kabul edilmeyecek! Zira siz günaha gömülmüş bir topluluk oldunuz."* (Tevbe, 9/53) şeklinde mukabelede bulunmaları beyan edilmiştir. Çünkü onlar kalben itaatten çıkıp Allah'ın emirlerine karşı inatçı bir tutum sergilemişlerdir. Mutlak fiske, gönüllü olarak yapılan infakın kabulüne engel olur mu? Gönüllü olarak yapılan infakın neden kabul edilmediğinin hikmetini (Tevbe, 9/54.) âyeti bildirmiştir. Münafıklar hakikatte, Allah ve Resûlü'nü (s.a.v.) kalben inkâr ettikleri için namaz ve infak gibi amellerin icrasını ve terkini sevap-günah beklentisiyle yapmazlar. Onlar bu ibadetleri Allah rızasını kazanmak için değil, farklı dünyevi beklentileri gözeterek yaptıkları için ibadetleri külfet ve ceza olarak görürler. Her ne kadar Allah yolunda mallarını gönül hoşnutluğuyla infak ediyorlarmış gibi görünseler de bunu isyan ederek ve gönülsüz yaparlar. Çünkü zahiri itibarıyla pek fark edilmese de insan inanmadığı bir şeyi gönül hoşnutluğuyla yapamaz. Bu nedenle münafıkların infaklarının kabulüne engel olan şey günahkâr olmaları değil, inkârlarıdır.⁴⁵

6. Kendilerini Diğer İnsanlardan Üstün Görmeleri

Elmalılı'ya göre münafıkların üstünlük duygularının altında yatan neden, şüpheli bir kişiliğe sahip olmalarıdır. Çünkü şüpheci kesin bilgidен mahrum oldukları için isabetli karar veremezler. İslam'ın teklif ettiği imanın

44 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 404-405.

45 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 405-406.

şartları, hak ve hakikatin en genel ve en kapsamlı temel prensipleri olduğu için imanın aslında ve şartlarında seçkinler ile sıradan halk arasında herhangi bir fark söz konusu olamaz. Hâlbuki şüpheciler, Allah'a imanını, kalbin saflığını ve ihlası budalalık olarak kabul ettikleri için müminlere aldatılmaya hazır, saf ve budala kimseler olarak görürler. Onların bu yaklaşımına karşılık Allah onları şu şekilde vafsetmiştir: “Şunu muhakkak biliniz ki süfaha (beyinsiz), budala münafıkların ta kendileridir, fakat bilmezler.” (Bakara, 2/13) İşin gerçeği münafıklar bu yaklaşımlarının hakikatte ilmî bir değeri de yoktur. Çünkü ilim kesin bilgi demektir ve şüphe hastalığıyla malul oldukları için münafıkların kesin bilgiye ulaşmaları mümkün değildir.⁴⁶

Münafıklara Allah'a ve ahiret gününe iman etmenin sadece söz ile olmayacağı ihtar edildiği ve iyilik yapmaları emredildiği zaman da “Yine bunlara (münafıklara) insanların iman ettiği gibi iman edin.” denildiği zaman münafıklar “Ya biz o süfahanın (budalaların) iman ettikleri gibi mi iman ederiz? derler.” (Bakara, 2/8) ve eşitliği kabul etmezler.⁴⁷

Kendilerini inananlardan üstün gören münafıklar “İnsanlar içinden kimisi de vardır ki” (Bakara, 2/8) âyetinde insanlardan sayıldığı halde “Yine bunlara nâsın iman ettiği gibi iman edin denildiği zaman” (Bakara, 2/13.) âyetinde insanların karşısına koyularak onlardan ayrı tutulmuşlardır. Bu tasnifte çok ince nükteler vardır. Münafıklar diğer insanlarla eşitliği kabul etmemişler, kendilerini aydın, akıllı ve üstün bir sınıf olarak farz etmişler, bu kuruntularından aldıkları cesaretle de işi kendilerinin insanları aldatma haklarının olduğunu kabul etmeye kadar götürmüşlerdir. “İnsanların iman ettiği gibi iman edin” (Bakara, 2/13.) âyetindeki karşılaştırma ve benzetme münafıkların küçümsediği müminlerin onlardan daha üstün olduklarını, kendilerinin iman ettikleri takdirde onların seviyesine erişebileceklerini, bunun kendileri için bir alçalma değil, gelişme olacağını ifade ediyor ki bununla onlara şu uyarı mesajını veriyor: “Sizler henüz insan değilsiniz, gerçekten iman ederek insanlık mertebesine yükselebilirsiniz.” Münafıklar bu yaklaşımlarıyla ayrıca açıkça iman etmeyiz dememişler, kendilerinin özel ve başka bir imanları olduğunu ve olması gerektiğini ima etmek istemişlerdir. Bu yaklaşımları sonucunda iman edenleri küçümsemiş ve budala olarak nitelendirmişlerdir. Allah da münaf-

46 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 210-211.

47 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 208-209.

fıkları önce insanlardan saymış, sonrasında da insanların kemalini göstererek münafıkları kendi itirafları nedeniyle insandan kabul etmemiştir.⁴⁸

Arapçada "en-nâs" kelimesi yerine göre saygı, yerine göre de küçümseme anlamına gelir. İman hakkında münafıkların ve şüphecilerin saplantı haline getirdikleri temel husus, imanın insan için bir tuzak olduğu ve bununla sıradan insanların kontrol edildiği anlayışıdır. Bu nedenle münafıklar, kâfirlerle yaşama imkânı buldukları zaman iman kelimesinden söz edilmesinden bile rahatsız olurlar. Müminlerle yaşamak zorunda kaldıkları zaman ise imandan bahsederler, ama seçkinlerin imanı, sıradan insanların imanlarının aynı olamayacağından ve bu konuda seçkinler lehine zaruri bir üstünlüğün olduğu düşüncesinden de vazgeçmezler.⁴⁹

7. Gösteriş ve Çıkarlarına Düşkün Olmaları, Yapmadıkları Şeylerle Övünmeleri

Münafıklar vahye doğrudan muhatap olmaları nedeniyle bir nevi suçüstü yakalanmış hissiyle hareket etmişler, bireysel ve toplumsal anlamda genellikle olumlu davranışlar sergilemedikleri için de kendilerini kanıtlama ve toplumsal onay amacıyla yapmadıkları şeyleri yapmış gibi davranmışlardır. Münafıklar bu şekilde davranarak topluma aykırı düşmekten v karşı çıkmaktan kurtularak sosyal uyum davranışı sergilerler.⁵⁰ (Âl-i imrân, 3/188) âyeti münafıkların bu özelliğini vurgulamakla birlikte bu vasıflara sahip kâfir, müşrik ve müminler de âyetin hükmüne dâhildir. Münafıkların bazı özellikleri şunlardır: Yaptıkları işlerden dolayı mağrur olurlar, yapmadıkları şeylerden dolayı takdir edilmekten hoşlanırlar ki bu hakkı tahriften zevk almak ve Allah'ı unutmaktır. Onlar gelecekte gafil yaşar, görevini yerine getirip takdir edilmesinin kendisine ait bir vazife olmadığını bilmez, yaptığı işi olduğundan farklı göstererek kendini büyük gösterme küçüklüğüne düşerler. Bütün bunlar münafıkların ahlaki ciddiyetlerinin ve tevazularının olmadığını göstermektedir.⁵¹

48 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 209-210.

49 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 210-211.

50 J.L. Freedman v.dğr. *Sosyal Psikoloji*, Trc. Ali Dönmez. (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 462.

51 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 470. Münafıkların Medine'de ortaya çıkış nedenleri ve faaliyetleri hakkında bkz: Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi 1*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2011), 361-383.

Münafık için yaşamın gayesi arzu ve isteklerin tatmin edilmesi, Müslüman için ise maddi ve manevi fedakârlıktır. Medine'deki pratik bunun en açık delilidir. Ensar ve muhacirler birbirleriyle her şeyi paylaşırken münafıklar arzularının peşinde koşmuşlardır. Allah'a gönülden iman etmeyerek en büyük nankörlüğü yapan münafıkların sahip oldukları maddi imkânlar müminlerin dikkatini çekmiş, doğal olarak buna hem şaşırılmışlar, hem de imrenmişlerdir. Her türlü kötülüğü irtikâp etmelerine rağmen Allah'ın onlara bu nimetleri vermeyi sürdürmesinin hikmeti (Tevbe, 9/55) âyetinde bildirilmiştir. Buna göre onların sahip olduğu dünyevi imkânlar hakikatte onların lehine bir durum olmadığı, Allah'ın mal ve evlatla onları meşgul ederek akıbetlerini unutturduğu, böylece onları en büyük nimetten mahrum ettiği ifade edilmiştir.⁵²

Yine münafıklar hitabet sanatının inceliklerine vakıf oldukları için muhataplarını etkileyecek bir üslup kullanmışlar ve buldukları meclislerde sözleriyle ve dış görünüşleriyle insanların dikkatini çekmişlerdir. Abdullah b. Ubey, Mugis b. Kays ve Cedd b. Kays gibi münafıkların önderleri (Münâfıkûn, 63/4) âyetinde bahsi geçen özelliklere sahip kişilerdi. Resûlullah (s.a.v.) bu kişiler konuştuıkları zaman dinleme nezaketi göstermiştir. Bu kişiler de Resûlullah (s.a.v.) konuştuğu zaman muhataplarını vakar ve ciddiyet içerisinde dinliyorlarmış gibi yapmacık bir tavır içerisinde olmuşlar, fakat hakikatte söyleyeni ve söyleneni önemsememişlerdir.⁵³

D) Resûlullah'ın Şahsını, Uygulamalarını Eleştirmeleri ve Aile Fertlerini Yıpratmaya Çalışmaları

Elmalılı'ya göre münafıklar Allah'a iman etmedikleri için Resûlullah'ın (s.a.v.) şahsını, ailesini ve uygulamalarını eleştirmişlerdir. Çünkü Allah'a iman sözden ibaret değildir ve "Allah'a ve Resûlü'ne (s.a.v.) iman ettim" demekle hakiki mümin olunamaz. İman, dil ile ikrar, kalben iman etmek ve bu imana sadakati hal, tavır ve davranışlarla da ortaya koymaktır. Bu ispatın en somut tezahürlerinden birisi de hakka razı olmak, herhangi bir ihtilaf durumunda Allah ve Resûlü'nün hükmüne çağrıldığında icabet ve itaat etmektir. Müminlere yaraşan tavır bu şekilde olması gerekirken bazıları haklarına razı olmazlar, bir kısmı da sözlerinde durmazlar. Bu özelliklere sahip kimseler münafıktır.

52 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 405-406.

53 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 6-7. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 4: 337.

*"Allah'a da, resule de inandık ve boyun eğdik" diyorlar, bunu söyledikten sonra da işlerinden bir grup yan çiziyor. Bunlar inanmış kimseler değildir. (Nur, 24/47) âyeti bu hususu dile getirmektedir.*⁵⁴

Münafıklar, Resûlullah'ın (s.a.v) bazı uygulamalarına tepki göstererek nifaklarını izhar etmişlerdir. Resûlullah'ın (s.a.v.) Kâbe'ye yönelerek namaz kılmasına tepki göstermeleri onların ilahî emirlere ve Resûlullah'ın (s.a.v.) tatbikatına karşı gelmelerinin somut örneklerindedir. *"İnsanlar içerisinde süfêhâ takımı (beyinsizler) "Bunları buldukları kableden çeviren nedir? (Bakara, 2/142) âyetindeki ifadeler neshi inkâr eden ve kiblenin değiştirilmesine itiraz eden Yahudiler veya münafıklar için söylenmiştir. Daha önce geçen (Bakara, 2/13) âyetiyle birlikte değerlendirildiği zaman bu âyetin münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemek daha uygundur.*⁵⁵

Münafıkların Uhud Savaşı öncesi ve sonrasındaki tepkileri Resûlullah'ın (s.a.v.) kararlarına muhalefet ettiklerinin açık bir göstergesidir. Münafıklar Uhud'a Müslümanlarla birlikte katıldıkları için pişman olmuşlar, birbirlerine "Muhammed'in vaadi doğru olsaydı veya bizim fikrimizle hareket edilseydi böyle ağır bir mağlubiyet almazdık." demişlerdir. Münafıklar bu tepkileriyle bir yönüyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belli şartların yerine getirilmesi halinde gerçekleşeceğini vaat ettiği zaferi yalanlayarak peygamberliğe itiraz etmişler, diğer taraftan da Abdullah b. Ubey'in Medine'de kalınması fikrinin kabul edilmemesi nedeniyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yönetim anlayışının yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. Münafıkların bu tepkilerinin nihai amacı ise istişareyle yetinmeyerek daha etkili bir şekilde yönetimde söz sahibi olma ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yönetimini istibdat yönetimi olarak göstermek isteyen bir ihtilal fikri vardır. Hâlbuki Resûlullah'ın (s.a.v.) Uhud öncesi Abdullah b. Ubey'i istişareye davet etmiş, gördüğü rüyasını da anlatarak Medine'de kalmak istediğini belirtmiş, istişarede çoğunluk Medine dışına çıkılmasını istediği için Uhud'a gitmiştir. Münafıkların "Bizim fikrimizle hareket etseydi, mağlup olmazdık." demeleri iftiradan ibarettir. Bu da münafıkların istişareye alınmasının hikmete uygun olmadığını göstermektedir. Çünkü Abdullah b. Ubey, kendi görüşünün kabul edilmemesini gururuna yedirememiş, ordunun hazırlıklarını ve savaşa ilgili alınan kararları bildiği için bir nevi Müslümanları

54 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 60.

55 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 417.

kendi içlerinden vurmuştur. Bu nedenle “*Ey iman edenler, sizden olmayanları sırdaş edinmeyin.*” (Âl-i İmrân, 3/118) âyeti⁵⁶ nazil olmuş, “*De ki: “Hakikatte bütün iş Allah’ındır.*” (Âl-i İmrân, 3/154.) âyetiyle de işin hakikati gösterilmiştir. İslam’da baskıcı bir yönetim modelinin olamayacağını belirtmek için de “*İş hakkında onların görüşlerini al.*” (Âl-i İmrân, 3/159) âyeti nazil olmuştur.⁵⁷

Münafıkların nifaklarının gereği olarak Resûlullah’ın (s.a.v.) şahsı ve risaleti hakkındaki algıları hep olumsuz olmuş, bu nedenle de Resûlullah’ı (s.a.v.) üzen ve inciten davranışlar sergilemişlerdir. Resûlullah (s.a.v.), münafıkların hatalarını yüzlerine vurmaz, onlara içtenlikle davranırdı. Bilhassa yemin ettiklerinde buna azami derecede saygı gösterirdi. Münafıklar Resûlullah’ın (s.a.v.) bu samimi davranışlarını saflığına vererek O’nun bu tutumunu suiistimal etmek istemişlerdir. Onlar bir araya geldikleri zaman Resûlullah (s.a.v.) hakkında olumsuz şeyler söylemişler, içlerinden bazılarının “Bunu yapmamalıyız. Muhammed bunları duyarsa bizim için hiç iyi olmaz” demeleri üzerine Cülâs b. Süveyd “İstedığımızı söyleriz, Muhammed bundan haberdar olursa söylediklerimizi inkâr eder, inkârımızı yeminle de destekleyince bize inanır. Çünkü Muhammed her duyduğuna inanan bir kulaktır.” demiştir. Araplar casusa “ayn” yani “göz” dedikleri gibi her söylenene inanan saf kimseler de “üzün” yani kulak derlerdi. İşte münafıklar şuursuzlarının gereği olarak Hz. Peygamber’in kendilerine karşı içten davranmasını buna benzetmişlerdir. (Tevbe, 9/61-63) âyetleri hem münafıkların bu tavır ve davranışlarından Resûlullah’ı (s.a.v.) haberdar etmiş, hem de işin hakikatini ve onların bu çirkin davranışlarının neticesini haber vererek nifak hareketinin bazı özelliklerine dikkat çekmiştir. Ayrıca Resûlullah’ın (s.a.v.) yüce ahlakını da nazara vermiştir.⁵⁸

56 Konuyla ilgili Taberî’nin rivayetine göre âyette bahsi geçen kişiler Yahudi ve münafıklardır. Taberî, *Câmi’ül-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 2: 616-619. Mukâtil’e göre Mekke müşrikleridir. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 1: 144-145.

57 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2: 432-434.

58 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 420-421. İbn İshâk’ın rivayetine göre bu âyet Benî Amr b. Avf’ın kardeşi Nebtel b. Hâris’in “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” demesi üzerine nazil olmuştur. Taberî, *Câmi’ül-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 11: 534-535. Vâkidî’nin rivayetine göre ise bu âyette bahsi geçen kişi Abdullah b. Nebtel’dir. Vâkidî, *Meğâzî*, 3: 1066. İbn Hişâm’ın konuyla ilgili rivayeti Taberî’nin İbn İshâk’tan naklettığı ile örtüşmektedir. Onun rivayetine göre de bu âyet, Benî Amr b. Avf’ın kardeşi Nebtel b. Hâris’in “Muhammed (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır. Kendisine söylenen her şeyi tasdik etmektedir.” demesi üzerine nazil olmuştur. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 550.

Münafıklar, Resûlullah'ın (s.a.v.) uygulamalarına karşı çıkıp eleştirdikleri gibi O'nun varlığına da kast etmek istemişlerdir. Resûlullah (s.a.v.), Tebük'ten Medine'ye dönerken sefere katılan münafıklardan on beş kişi Resûlullah'a (s.a.v.) suikast girişiminde bulunmuştur. Hadise şu şekilde cereyan etmiştir: On beş kişiden oluşan nifak ekibi, gecenin karanlığından faydalanarak Resûlullah'ı (s.a.v.) yamacın kıvrıldığı bir tepede bineği üzerinde vurup uçuruma yuvarlamaya karar vermişlerdir. O gece Resûlullah'ın (s.a.v.) binitinin yularını Ammar b. Yâsir çekiyor, Huzeyfe b. Yemân da arkasından sürüyordu. Huzeyfe, develerin ayak seslerini ve kılıç şakırtılarını işitince yüzleri örtülü grubu fark eder etmez "Kendinize gelin Ey Allah'ın düşmanları, kendinize! Diye bağırınca münafıklar dönüp kaçmışlardır. "*Başaramadıkları o işe yeltendiler.*" (Tevbe, 9/74) âyetinde münafıkların akim kalan bu suikast girişimleri bildirilmektedir.⁵⁹

Münafıkların nifaklarını açıkça ortaya koydukları diğer bir husus da aralarındaki hukuki ihtilaflarda adil yargılamanın yegâne mercii olan Allah ve Resûlü'nün hükmünden kaçınmaları olmuştur. "*Aralarındaki anlaşmazlıklar hakkında hüküm versin diye Allah'a ve resulüne çağırıldıklarında bir de bakıyor-sun içlerinden bir grup buna karşı çıkmış! Haklı çıkacaklarını bilirlerse koşarak ona geliyorlar.*" (Nur, 24/48-49) âyetleri münafıklardan bazılarının her hangi bir ihtilaf durumunda Allah ve Resûlü'nün hükmüne davet edildiklerinde, aleyhlerine bir hükmün verileceği endişesiyle bundan kaçındıklarını, hükmün kendi lehlerine olacağından emin oldukları durumlarda ise bunu gönülden kabul ettiklerini bildirmektedir. Bu tutumlarının nedeni de Resûlullah'ın (s.a.v.) vereceği ve verdiği hükümlerin hakkaniyetinden şüphe etmemeleridir. Rivayete göre Bişr ismindeki münafık ile bir Yahudi arasında arazi anlaşmazlığı ortaya çıkmış, haklı taraf Yahudi, Resûlullah'ın (s.a.v.) aralarında adaletle hükmedeceğini bildiği için muhakeme olmak için münafığı Allah'ın hükmüne davet etmiştir. Haksız taraf münafık ise hükmün aleyhine olacağını ve Resûlullah'ın (s.a.v.) da bu konuda hakkın yanında olacağını farkında olduğu için

59 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 425. Taberî, bu âyetin tevili ile ilgili rivayetleri naklederken münafıkların Resûlullah'ı öldürmeye teşebbüs ettikleri bilgisini yer veriyor, ama bu olayın ne zaman ve nerede olduğuna dair bilgi vermiyor. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvili Âyi'l-Kur'an*, 11: 571. Konuyla ilgili olarak Mukâtil'in verdiği bilgiye göre Tebük Seferi'de on iki kişiden oluşan bir münafık grubu Resûlullah'a (s.a.v.) suikast girişiminde bulunmuşlardır. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîrû Mukâtil b. Süleyman*, 2: 183-184.

keyfi bir karar vereceğini bildiği hahambaşı Ka'b b. Eşref'e gitmeyi önermiştir. Bu âyetin nüzul sebebi bu olaydır. Son dönemde İslâm toplumlarının birlik ve beraberliğini bozan en önemli şeylerden birisi de bu tür nifak hareketleridir. Bütün bunlar neden oluyor diye sorulacak olursa “*Bunların kalplerinde çürüklük mü var, yoksa şüpheye mi düştüler ya da Allah'ın ve resulünün kendilerine haksızlık etmesinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl haksızlık edenler kendileridir.*” (Nur, 24/50) âyeti bunun yanıtını vermektedir. Münafıkların bu davranışlarının nedeni gönülden iman etmedikleri için kalplerindeki manevi hastalıklar ve vicdanlarının tefessüh etmesidir. Yoksa Allah ve Resûlü'nün her hükmünün mahza adalet olduğunu onlar da gayet iyi biliyorlardı. Bütün bunlar nifakın tezahürlerindedir. Çünkü gerçek müminlerin bu tür durumlardaki tutumu (Nur, 24/51-52) âyetlerinde tavsif edildiği şekilde Kitap ve sünnet merkezli olmuştur. Ama kalpleri hasta olan münafıklar haksızlığa meylederek imanın gereği olan Allah ve Resûlü'ne itaat etmedikleri gibi bir de “*Emir verirken çıkacaklarına dair büyük yeminler ettiler.*” (Nur, 24/53) âyetinde haber verildiği üzere evlerinden ve yurtlarından çıkıp gidecek kadar itaatkâr olduklarına dair yemin ederler. “*De ki: “Boşuna yemin etmeyin, itaat belli bir şeydir; Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*” ifadesiyle onlardan itaat etmeleri istenen şeylerin belli olduğu, bu nedenle yalan yere yemin etmemeleri gerektiği veya yalan yere yemin ederek münafıkça boyun eğme, haksızlığa ve kötülüğe itaat değil, adalet çerçevesinde içten bir itaattir.⁶⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.), Bedir ashabına diğer arkadaşlarından daha fazla ilgi ve ihtimam gösterirdi. Bir gün Bedir ashabından bir grup mescide geldiklerinde kimse yer vermediği için oturacak yer bulamamışlar, durumu fark eden Allah Resûlü bu duruma üzülmüş ve onlara yer açılmasını işaret buyurmuştur. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu isteğini gönülsüzce yerine getirenleri gören münafıkların “daha önce gelip oturanları yerlerinden kaldırtıp sonra gelenleri yanına oturtması adaletli bir davranış değildir.” şeklinde dedikodu çıkarmaları üzerine (Mücâdele, 58/11) âyeti nazil olmuştur.⁶¹

60 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 60-61. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 15: 341-342.

61 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 422-423.

Münafıklar, tahrîm hadisesinde⁶² de Resûlullah'ı (s.a.v.) incitecek davranışlar sergilemişlerdir. Tahrîm hadisesi hakkında münafıklar ve müşrikler her zaman yaptıkları üzere Resûlullah'ı (s.a.v.) ve müminleri rahatsız edici şeyler söylemişler veya bu hadise hakkında bir takım çirkin yorumlar yapmışlardır. Onlar bu tutumları nedeniyle ahiret gününde cezayı hak ettikleri için o büyük günde onlara *"Ey inkâr edenler! Bugün bahane üretmeyin! Sadece yapmış olduklarınızın cezasını çekiyorsunuz."* (Tahrîm, 66-7) şeklinde seslenilecektir. *"Şöyle diyecekler: Ey Rabbimiz! Bizlere nurumuzu tamamla ve bizleri bağışla."* (Tahrîm, 66-8) âyetin de ise müminlerden münafıklara özgü davranışlardan kaçınmaları ve imanda derinleşmeleri istenmektedir. Rivayete göre bu sözleri münafıkların nuru söndüğü zaman müminler söyleyeceklerdir.⁶³ Bu hadisenin olduğu süreci münafıklar ve müşrikler, kendi lehlerine değerlendirmek istemişlerdir. Bunlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) eşlerini boşadığı, Gassaniler'in Medine'ye saldırmak için hazırlık yaptıkları şayiasını yayarak hem Resûlullah'ın (s.a.v.) şahsı hakkında olumsuz bir algı oluşturmak, hem de toplumsal kargaşa çıkarmak istemişlerdir. (Tahrîm, 66-9) âyeti Resûlullah'ın (s.a.v.) şahsını hedef göstererek toplumda kargaşa çıkarmak isteyenlere karşı nasıl bir tepki vermesi gerektiğini bildirmektedir. Bu âyet, (Ahzâb, 33/60) âyetiyle benzer bir anlama sahiptir. Bu âyetin bir diğer benzeri de (Tevbe, 9/73) âyetidir. İnkâr edenlere karşı mücadele ve sertlik (Enfâl, 8/60) âyetinde belirtildiği şekilde yapılır. Münafıklara karşı mücadele ise zaman ve zeminine göre uyarı, akli ve nakli delillerle ilahi hakikatleri tebliğ, caydırıcı cezalar ikame etme ve yerine göre sırları ifşa etme ile olur. Hem kâfirlere, hem de münafıklara karşı yapılacak olan bu mücadelede asıl dikkat edilmesi gereken husus ise her daim teyakkuz içerisinde olmak, basiretli davranmak, güç ve kuvveti korumaktır.⁶⁴

Münafıklar, Resûlullah'ın (s.a.v.) şahsiyetini yıpratmak için onun aile mahremiyetine saldırma cesaretini dahi göstermişlerdir. Bu durum onların en küçük bir ahlaki kaygılarının olmadığını açık bir işaretidir. Resûlullah'ın

62 Tahrîm, yemin ederek veya etmeyerek mutlak bir şekilde haram kılmayı kapsamaktadır. Bunun sebebi nüzulü ise Resûlullah'ın bütün eşlerine ilâ yapması ve sair zamanlarda yaptığından daha fazla bir zühtle uzlete çekilmesidir. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 65, 77. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 23: 83-90.

63 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 77, 94, 98.

64 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 98-99.

(s.a.v.) ve ailesinin misyonun farkında olan münafıklar onların bu mümtaz konumunu toplum nezdinde sarsmak için Benî Mustalik Gazvesi dönüğü Abdullah b. Ubey'in öncülüğünde Hz. Aişe'nin iffetine iftira atarak Resûlullah'ı, ailesini ve müminleri zor durumda bırakmışlardır.⁶⁵

İfk hadisesinin üzerinden bir ay geçtikten sonra Resûlullah'a (s.a.v.) konuyla ilgili (Nur, 24/11-20.) âyetleri nazil olarak Hz. Aişe'nin masumiyeti bizzat Allah tarafından tasdik edilmiştir.⁶⁶ Resûlullah (s.a.v.), Hz. Aişe'nin masum olduğu ve iftiraya maruz kaldığı bizzat vahiyle teyit edildikten sonra Abdullah b. Ubey, Mistah b. Üsâse, Hassân b. Sabit ve Zeynep bt. Cahş'a had cezası tatbik etmiştir.⁶⁷ (Nur, 24/11.) âyetinde bildirildiği üzere on beş ile kırk kişi bu iftiraya karışmıştır. Bunlardan bazıları gülmüş, bazıları susmuş, bazıları da dedikodu yapmışlardır. Bu iftirayı başlatan ve yayan kişi, münafıkların lideri Abdullah b. Ubey olmuştur. İlgili âyet bu nedenle en büyük vebali onun üstlendiğini bildirmiştir.⁶⁸

E) Yahudi ve Müşriklerle İşbirliği Yapmaları

Medine'de Resûlullah'ın (s.a.v.) risaletine münafıklar gizlice, Yahudiler ise çoğu zaman açıktan, bazen de gizlice muhalefet etmişlerdir. Bu iki grup, Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'deki varlığından rahatsız oldukları için ortak düşmanlarına karşı işbirliği yapmışlardır. (Mücâdele, 58/14) âyeti Yahudi ve münafıkların bu işbirliğine dikkat çekmektedir. Bu âyetteki "görüyorsun değil mi?" hitabı taaccüp ve istihkar ile Hz. Peygamber (s.a.v.) veya hitaba layık herkesi, münafıkların ne kadar çirkin bir hal üzere oldukları ve neler yapabilecekleri hususunda uyarmaktadır. Âyet, sürekli gelgitler yaşayan münafıkların, Müslü-

65 Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 17: 199-210. Elmalılı'nın İfk hadisesine detaylı bir şekilde yer vermiş ve konuyla ilgili verdiği bilgiler Taberî ve Buhârî'nin naklettiği bilgilerle birbir örtüşmektedir. Fakat İfk hadisesi üzerine Resûlullah'ın görüşlerine başvurduğu kişiler ve sahabe arasındaki tartışmalara Elmalılı tefsirinde yer vermemiştir. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 17: 200-210. Buhârî, *Tefsir*, 64/6,

66 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6: 26-28. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 17: 202-203. Konuyla ilgili değerlendirme için bkz. Recep Erkocaşlan, "Benî Mustalik Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı", *Diyanet İlmî Dergi*, 51/1 (2015): 129-158

67 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6: 28. İsmâ'il b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. (Kahire: Dâru hecer, 1997), 6: 199.

68 Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6: 28-29.

manlar aleyhine Yahudilerle işbirliği yapmalarını ve müminlerin sırlarını onlara vermelerini ağır bir şekilde kınamaktadır. Bu âyetin Resûlullah (s.a.v.) ile münafıklar arasında geçen bir hadise hakkında nazil olduğu nakledilmektedir. Resûlullah (s.a.v.), birkaç arkadaşıyla odasında otururken yanlarına şeytan gözlü birisinin geleceğini söylemiş ve birazdan söylediği gibi gök gözlü birisi gelmiştir. Resûlullah (s.a.v.) bu kişiye arkadaşlarıyla birlikte neden kendisine küfrettiklerini sorunca yemin ederek yaptıklarını inkâr etmiş, arkadaşlarını da Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına getirerek onlar da böyle bir şey yapmadıklarına dair yemin etmişlerdir. Bunun üzerine ilgili âyet nazil olmuştur.⁶⁹

Abdullah b. Ubey ve benzeri münafıklar, Müslümanların Medine ve çevresinde siyasi hâkimiyetlerini tam olarak tesis edemedikleri dönemde, Resûlullah'ın (s.a.v.) başarısı ve İslâm'ın gerçekliğinden endişe duyduklarından (şartların Müslümanların aleyhine olabileceği düşüncesiyle) Yahudilerin ve Hristiyanların dostluğunu kazanmak için yoğun bir çaba içerisinde olmuşlardır. (Mâide, 5/52) âyeti münafıkların ilkeli davranmayarak ikili oynadıklarını ve her zaman ihtiyatlı olmayı tercih ettiklerini belirtmektedir. Münafıklar bu şekilde bir tavır ortaya koyarlarken Allah'ın inananlara vaadini unutmışlardır. Çünkü daha sonra Allah, Müslümanlara birçok fetih ve hayır nasip etmiş, münafıkların dostluklarını kazanmak için koşuşturdukları Yahudi ve Hristiyanlar ise mağlup olmuşlardır. Münafıkların payına bu süreç sonucunda pişmanlık düşmüştür. O zaman da müminler münafıklara işareten ve bunların ümit beledikleri mağlup ve perişan dostları Yahudilere hitaben veya kendi aralarında (Haşr 59/11) âyetinde ifade edildiği şekilde seslenirler. (Mâide, 5/53) âyeti de münafıkların ikiyüzlü davranışlarının dünyevi ve uhrevi sonuçlarını bildirmiştir. Sonuç olarak Yahudi ve Hristiyanları dost edinmek nifak gibi kalbi hastalıklardan doğar ve inkâr ile neticelenir. Bu âyette fiil "feraehte" şeklinde değil de "feterâ" şeklinde kullanılması âyette bahsi geçen şeylerin geçmişte değil, gelecekte olacağını ve benzerlerinin de görülmeye devam edeceğini bildirmektedir. Rivayete göre "*Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz*" sözünü münafıkların lideri Abdullah b. Ubey söylemiştir. Resûlullah, Kaynuka Yahudileriyle savaşmaya mecbur kalınca Ubâde b. Sâmî, Yahudilerden birçok dostu olduğunu, Allah ve Resûl'ün dostluğunu onların dostluğuna tercih ettiğini

69 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 12: 489.

söylemesi üzerine Abdullah b. Ubey' "Ben devranın aleyhime döneceğinden korkuyorum, bu nedenle onların dostluklarından vazgeçemem." demiş, o ve benzerleri hakkında (Mâide, 5/52-53) âyetleri nazil olmuştur.⁷⁰

Münafıklar karakterleri gereği daima menfaatlerini gözetmişler, olayların seyrine göre tavır alarak taraflarını belirlemişlerdir. Müslümanlar düşmanlarını mağlup ettiği zaman ganimetten pay almak için onlarla birlikte olduklarını söylemişler, inkâr edenler Müslümanları mağlup ettiği zaman da "Biz, isteseydik müminlerle birlikte hareket ederek sizi mağlup ederdik, fakat biz, sizler düşmanınızla cephede savaşırken kaleyi içten fethettik. Onlara hem yardım etmedik, hem de sizin adınıza propaganda yaparak onların gözünü korkuttuk. Neticede bu galibiyeti bizim sayemizde elde ettiniz. Bu galibiyette aslan payı bizimdir." diyerek galibiyeti sahiplenmişlerdir. Diğer taraftan da "Siz, Müslümanların güçlü olduğunu vehmederek Müslüman olmak üzereyken "Muhammed gücünü kaybedecek, siz güçleneceksiniz" diyerek sizi imandan vazgeçirdik. Sonuçta bizim söylediklerimiz gerçekleştiği için savaşın asıl galibi biziz ve ganimetten payımız daha fazla olmalıdır." derler. Münafıkların bu ikircikli tavırları (Nîsâ, 4/141) âyetinde veciz bir şekilde dile getirilmiştir. Münafıklar küfürlerini izhar etmedikleri için dünyada haklarında Müslümanca muamele edilir, ahirette ise durum böyle değildir. Orada müminler ile münafıklar birbirlerinden tamamen tefrik edileceklerdir. Ayrıca hadiseleri yeterince idrak etmekten aciz olan münafıklara ve onların dostlarına bu âyette bir husus daha hatırlatılmıştır. Müslümanların mağlup olmaları bir kanun, bir

70 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 290-291. Münafıkların Müslümanlara karşı Yahudi, Hristiyan ve müşriklerle işbirliği yapmalarının nedenini bildiren (Mâide, 5/52) âyetinde kimlerin kastedildiği konusunda müfessirler ihtilaf etmiştir. Bazıları âyette Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün kastedildiğini ifade etmiş, bazıları da münafıklar hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir. Mücâhid, bu âyetin Yahudilerle hoş geçinen, onlarla fisıldaşan ve çocuklarını onlara emzirten münafıklar hakkında nazil olduğunu belirtmiş, münafıkların Yahüdilerin başlarına bir felaket getirmelerinden korktuklarını nakletmiştir. Katâde'ye göre ise bu âyet, müminleri bırakarak Yahudileri dost edinen, onlarla arkadaşlık eden münafıklar hakkında nazil olmuştur. Taberî âyeti şu şekilde yorumlamıştır. Bu âyet, münafıkların Yahudi ve Hristiyanları dost edindiklerini, müminleri şu sözlerle aldattıklarını haber vermektedir: "Yahudi, Hristiyan ve müşriklerin Müslümanların başına bir felaket getireceğinden korktuğumuz için onlarla iyi ilişkiler içindeyiz." Bu sözleri Abdullah b. Ubey b. Selûl veya bir başkası söylemiş olabilir ama bu sözleri münafıkların söylediğinden kuşku yoktur. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 8: 511-512. İbn Hişâm, bu âyetin Kureyza kuşatması sonrası Abdullah b. Ubey b. Selûl'un Yahudi yanlısı tutumu üzerine, Yahudilerle anlaşmalı olan Ubâde b. Sâmîr'in tepki olarak onlarla olan anlaşmasını sona erdirmesi sonucu nazil olduğunu nakletmektedir. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 3-4: 49-50.

şeriat değil, geçici bir imtihandır. Çünkü ilahi kanuna göre mümin kâfirden her daim azizdir.⁷¹

Münafıklar, Kur'an'ın nazil olmasından hoşlanmayan Kureyza ve Benî Nadîr Yahudilerine veya "Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!" diye de eklediler. (Zuhruf, 43/3) diyen Mekke müşriklerine gizli bir şekilde bazı durumlarda onlara itaat edeceklerine söz vermişlerdir. "Bu da onların, Allah'ın indirdiği vahiyden hoşlanmayanlara, "Bazı hususlarda size itaat edeceğiz" demeleri yüzünden olmuştur. Allah onların gizlediklerini bilir." (Muhammed, 47/26) âyetinde⁷² onların Müslümanlara karşı ihanet içerisinde oldukları bildirilmektedir.⁷³

Resûlullah, kendisine suikast girişiminde bulunana Benî Nadîr Yahudilerini muhasara altına alınca Abdullah b. Ubey, Vediâ b. Mâlik, Süveyd ve Dâis'in de bulunduğu bir grup münafık, dostları Benî Nadîr'e (Haşr, 59/11-12) âyetlerinde belirtildiği üzere desteklerini bildirmişlerdir. Bu âyetlerin mâzi sığasıyla değil de, durum ve süreklilik bildiren müzârî sığasıyla hitap etmesi ve âyetlerin içeriği, ilgili âyetlerin Benî Nadîr hadisesi esnasında nazil olarak münafıkların gizli hallerini Resûlullah'a (s.a.v.) bildirdiğini göstermektedir. Münafıklar, bu hadise esnasında samimi dostları Yahudilere yurtlarını ve mallarını bırakarak onlarla birlikte Medine'den çıkacaklarına söz vermişlerdir. Medine'den çıkarılmamaları için isyan ve başkaldırma da dâhil her türlü riski göze alacaklarını, Yahudilerin çıkarılmalarına engel olamadıkları takdirde de kendilerinin de Yahudilerle birlikte çıkacaklarına söz vermişlerdir. Savaş olduğu takdirde Yahudilerle birlikte savaşacaklarına dair vaatlerini yeminle de desteklemişlerdir. Münafıkların verdikleri sözler, fikirleriyle muvafık olsa bile vakıya mutabık olmamış ve yeminlerinin gereğini yerine getirmemişlerdir. Bizzat Allah'ın şهادetiyle yalan söyledikleri ortaya çıkmıştır.⁷⁴ Bu münafıklar (Haşr, 59/13) âyetinde belirtildiği üzere Allah'ın azametini, ilim ve kudretinin sınırsızlığını, cezasının şiddetini bilmedikleri için Allah'tan çok müminlerden korkarlar. Bunun nedeni münafıklar ve Yahudilerin (Haşr, 59/14) âyetinde ifade edildiği şekilde savaşmalarıdır.

71 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 123-124. Taberî, *Câmi'ul-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 7: 605-611.

72 Taberî, *Câmi'ul-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 21: 219-200.

73 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 128. Taberî, *Câmi'ul-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 22: 500-535.

74 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 471-472. Taberî, *Câmi'ul-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 22: 536.

Münafıklardan her biri, farklı arzu, istek, amaca göre hareket ettiği için kolektif hareket edebilecekleri ortak bir paydada buluşamazlar, her fırsatta birbirlerine ihanet ederler. Böyle kimselerden oluşacak bir ordu ne kadar güçlü görünürse görünsün en küçük bir sarsıntıda bozguna uğraması kaçınılmazdır. Bu dağınıklarının bir diğer nedeni de dünyaya aşırı düşkün olmaları nedeniyle arzu, şehvet ve duygularının etkisi altında kalıp akıllarını gereğince kullanamayarak gerçeğe uygun karar verememeleridir. Sonuçta da aralarında ihtilaf, farklı beklentiler içine girmek, Allah'tan değil de insanlardan gereğinden fazla korkmak, sadakat ve fedakârlık duygularını kaybetmek gibi vasıflara sahip olurlar. Bu sonuçlarla karşılaşacaklarını fark etseler de hak duygusundan yoksun oldukları için gereğini yapmaya muktedir olamazlar.⁷⁵

Münafıklar sadece Yahudilerle değil, müşriklerle de işbirliği yaparak nifaklarını ortaya koymuşlardır. Müminler, inkâr edenleri dost edinmemeleri konusunda açıkça uyarılmış, aksi takdirde münafık olacaklarına dair, aleyhlerine açık ve savunulması mümkün olmayan bir delil verecekleri “*Ey iman edenler! Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah'a aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?*” (Nisâ, 4/144.) âyetinde bildirilmiş, münafıklığın küfrün en çirkini ve aşağılığı olduğu için onları bekleyen akıbet (Nisâ, 4/145.) âyetiyle hatırlatılmıştır. Şayet münafıklar tövbe edip, izzet ve şerefi Allah'ta ve müminlerle beraber olmakta ararsa ve müminleri dost edinirlerse müminlerle eşit hale gelecekleri de (Nisâ, 4/146.) âyetiyle bildirilmiştir.⁷⁶

Resûlullah, Medine'ye hicret edince başlangıçta bolluk ve bereket olmuş, zamanla Yahudilerin inatçı tutumları ve münafıkların nifaklarını izhar etmeleri üzerine Medine'de kıtlık ve hayat pahalılığı ortaya çıkmaya başlamıştır. Medine'nin nüfusunun hicret nedeniyle hızlı bir şekilde artması gibi tali nedenler söz konusu olsa da, dönemsel yağmurların yağmaması, meyve ve tahılların az olması gibi tabii olayların asıl nedenini (Âraf, 7/94) âyeti her peygamberin gönderildiği yerde başlangıçta böyle bir dert ve sıkıntının olmasının âdet-i ilahiye olduğunu beyan etmiştir. Medine'de yaşanan bu kıtlık üzerine Yahudiler ve münafıklar “Böyle uğursuz bir adam görmedik! Bu adam geldikten sonra meyvelerimiz azaldı, pahalılık arttı.” diyerek bolluğu ve ucuzluğu Allah'a, kıtlık

75 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 472-473.

76 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 124-125. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 7: 617-619

ve pahalılığı Hz. Peygamber'e isnat etmişlerdir.⁷⁷ (Nisâ, 4/78) âyeti münafıkların ve Yahudilerin bu tavrı üzere nazil olmuştur. (Âraf, 7/131) âyetinde ifade edildiği üzere vaktiyle Yahudiler Hz. Musa'yı da uğursuzlukla itham etmişlerdi. Her ne kadar bu âyet münafıklar ve Yahudiler hakkında nazil olsa da âyetin bağlamı savaşla ilgili olduğu için iyilik-kötülük, bolluk-darlık, hastalık-sağlık, hayat-ölüm, zafer-mağlubiyet gibi konuları da içermektedir. Yine bu âyetle bu düşünce ve yaklaşım sahiplerine şu mesajlar verilmiştir: Başınıza gelen bütün iyilik ve kötülükleri yaratan ve takdir eden Allah'tır. İnsanlara ulaşan her iyilik Allah'ın ihsanı, her kötülük de Allah'ın insanlara olan ihsanını kesmesidir. Bu tür kimseler bir söz veya olayın neden ve sonuçlarını anlamadan Allah'ın takdiriyle başlarına gelen her olumsuzluğu Hz. Peygamber'e isnat ederler. Münafıklar ve Yahudiler bu idraksizlikleri nedeniyle "Her ikisi de Allah'tandır" ilahi beyanını da yanlış bir şekilde yorumlarlar. Onlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) dine davet etmesinin bir anlamı olmadığını, insanın iman ve küfrünün iradi bir eylem sonucu gerçekleşmediğini ve bunun cebrî bir durum olduğu düşünürler. Bu durumda insan eylemlerinden nasıl sorumlu tutulabilir? Allah'a iman etmenin bir anlamı var mı? Allah'a nasıl kötülük isnat edilir? Allah'ın kötülüğü yaratması caiz midir gibi sorularla şüphelerini dile getirirler. Bu konuda Allah'ın hitabını en doğru şekilde anlayacak olanın Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğu, O'nun hiçbir kötülüğün kaynağı olmadığı, gerek maddi ve manevi, gerekse de iradi ve gayr-i iradi bütün iyiliklerin Allah'tan, özellikle günahların insanın kendi nefisinden kaynaklandığı "Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefisindedir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter." (Nisâ, 4/78) âyetiyle vuzuha kavuşturulmuştur.⁷⁸

Münafıklar zahiren iman ettiklerini söylerler fakat gizlice küfrün gereğini yaparlar. Müminleri gördükleri zaman iman ettiklerini söylerler, dostlarıyla karşılaşınca da "biz sizinle birlikteyiz." diyerek nifak ve bozgunculuklarında ısrar ederler. Bununla birlikte "İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola iletecektir." (Nisâ, 4/137) âyeti iman-küfür arası

77 Taberî'ye göre bu âyette (Âraf, 7/131) Allah, Hz. Peygamber'e daha önceki ümmetler hakkındaki sünnetini bildirmekte, Kureyş müşriklerini de uyarmaktadır. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 10: 327-328.

78 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3: 42-45. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 7: 241-243.

gelgitler yaşayan ve sonrasında küfürde karar kılan kişiler ve topluluklardan bahsetse de münafıklar da bunlara dâhildir. “*Münafıklara haber ver ki, onlar için acı bir azap vardır!*” (Nisâ, 4/138) âyeti de bir önceki âyetin doğrudan veya dolaylı bir şekilde münafıklarla ilgili olduğunu göstermektedir. Rivayete göre bu âyetin nüzul sebebi Yahudilerdir. Çünkü Yahudiler başlangıçta Hz. Musa’ya iman etmişler, buzağıya taparak küfre girmişler, Hz. Musa dönünce yine iman etmişlerdir. Daha sonra Hz. İsa’nın nübüvvetini inkâr etmişlerdir. Son olarak da Hz. Muhammed’i inkâr ederek küfürlerini daha da artırmışlardır. Bu âyet Yahudilerin ve benzer özelliklere sahip münafıkların bu tavrını tasvir etmektedir. Münafıklar Yahudilere benzer davranışlar sergiledikleri ve onlarla dost oldukları için “münafıklara müjdele” ifadesiyle uyarı mevkiiinde müjde ile alaya alınmışlardır.⁷⁹

Münafıkların bir diğer özelliği de dostlukta Yahudileri tercih etmeleri ve onları örnek almalarıdır. Onlar bu tercihleriyle şeref ve izzet kazanacakları, düşmanlarına galip gelecekleri yanılgısı içerisindeydiler. (Nisâ, 4/139) âyeti Allah’ın izzet vermediği hiç kimsenin aziz olamayacağını, sadece müminleri aziz kıldığını bildirmektedir.⁸⁰

Mekke’de müşriklerin İslâm’a karşı tavırlarına karşı Hz. Peygamber’e (s.a.v.) hitaben (En’âm, 6/68.) âyeti nazil olmuş, Resûlullah (s.a.v.) ve müminlere bu hususta nasıl bir tutum içinde olmaları gerektiği bildirilmişti. Medine’de Yahudi âlimlerinin bulunduğu meclislerde Kur’ân’a küfredilmesine ve alay edilmesine rağmen Yahudilerle birlikte olan münafıklar onların bu çirkin sözlerine olumsuz tepki vermemişlerdir. (Nisâ, 4/140) âyetiyle Mekke’de nazil olan âyet hatırlatılmış ve Hz. Peygamber’e hitabın bütün ümmete hitap olduğu bildirilmiştir. Münafıklar kendi rızalarıyla bu meclislerde buldukları için Yahudilere benzemişler ve Allah’ın âyetlerini inkâr ederek küfre düşmüşlerdir.⁸¹

79 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3: 120-121. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 7: 601-602.

80 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3: 121-122.

81 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3: 122-123. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 7: 602. Taberî’ye göre bu âyetle bâtil içerikli her çeşit bir araya gelmeyi açık bir şekilde yasaklanmıştır. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 7: 602.

F) Münafıkların Savaş Karşısındaki Tutumları

Savaş, birey ve toplumda derin etkileri olan bir olgudur. Bu nedenle insanların büyük çoğunluğu neticelerini öngöremedikleri için savaşı arzu etmezler. Kur'an bu gerçeği "*Size zor geldiği halde savaş üzerinize farz kılındı.*" (Bakara, 2/216) âyeti veciz bir şekilde ifade etmektedir. Savaş emri karşısında müminlerin ve münafıkların tepkisi farklı olmuştur. Müminler, sabır ve teslimiyetleri nedeniyle ilahi tecellilere mazhar olmuşlar, münafıklar ise savaşı nifaklarını açığa vurabilecekleri bir fırsat olarak görmüşlerdir.

Münafıklar, kalplerinin mühürlü olması nedeniyle olayların seyrini ve akıbetini sağlıklı bir şekilde değerlendiremezler. Bunun en somut yansımasını müminlerin seferden muzaffer olarak döndükleri zaman, seferden geri kalan münafıkların tutumlarında görmekteyiz. Münafıklardan özellikle zengin olanlar, uydurma bahanelerle sefere katılmazlar, seferin sonucu bekledikleri gibi olmayınca da yaptıkları yanlış fark ederler ve hak ettikleri cezadan kurtulmak için kendilerinden beklenildiği şekilde gerçeğe aykırı mazeretler üretirler. (Tevbe, 9/94) âyeti münafıkların hem bu vasfını nazara vermiş, hem de nifaklarının bizzat vahiyte teyit edildiğini ve edilmeye de devam edileceği belirterek, müminlerin onlara inanma ihtimalinin kalmadığını bildirmiştir.⁸²

Yine münafıklar, müminler seferden dönünce sefere katılmadıkları için kendilerini ayıplayıp kınamasınlar diye (Tevbe, 9/95) âyetinde belirtilen mazeret bildirmişleridir. Bu evsaftaki kişilere karşı müminlerin nasıl bir davranmaları gerektiği "*Artık onlardan uzak durun; zira onlar tiksiniyecek kimselerdir*" ifadesiyle tespit edilmiştir. Buna göre münafıkların yalan yere yemin ettiklerinin farkında olunmalı ve onlara karşı olumlu bir tavır sergilenmemeli ve münafıklarla sıcak ve samimi ilişkilerden sakınmak gerekir.⁸³

Nefse vaat edilene veya nefiste oluşan bir isteğin gönül hoşnutluğuyla kabul edilmesi sonrası oluşan duyguya sekine denir. Sekine, nefsin itminana erişip o hal üzere kalmasıdır. Müminlerin üzerine inerek imanlarının keyfiyetini artırır. Müminlerin kalplerine indirilen sekine de Allah'ın ordularından

82 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 433-434.

83 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 434. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 11: 629-632; 12: 58-59.

birisidir. Müminler, üzerlerine indirilen bu sekine sonucu cahiliye duygu ve düşüncelerinden tamamen uzaklaşarak büyük fetihleri kazanabilecek imanı derinliğe ulaşırlar. (Fetih, 48/4) âyeti Allah'ın müminlere özgü inayetini dile getirmektedir. Allah, göklerdeki ve yerdeki orduları ilmi ve hikmetiyle bazen birbirlerine musallat ederek, bazen de aralarında sulh yaptırarak sevk ve idare eder. Allah, Hudeybiye günü (Fetih, 48/5) âyetinde bildirdiği üzere sekine indirerek müminlerin kalplerini anlaşılmayı kabule ısındırmış, böylece onları daha büyük fetihlere hazırlamıştır. Bu şekilde irade buyurmasının hikmeti de müminlerin kendilerine verilen nimetleri idrak etmeleri ve sonrasında şükredererek cennet mükâfâtına erişmeleridir.

Müminler bu tecellilere mazhar olurken iman ve imanın vaat ettiklerinden hoşlanmayan münafık ve müşrikleri de Allah cezalandırır. (Fetih, 48/6) âyeti münafıkları müşriklerden daha önce zikrederek münafıkların müşriklerden daha tehlikeli olduklarına dikkat çekmektedir. Münafıklar ve müşrikler, Allah'ın Hz. Peygamber'e ve müminlere yardım etmeyeceği zannederek Resûlullah'a (s.a.v.) ve müminlere kötülük yapmak için fırsat gözetmişler ve (Fetih, 48/12.) âyetinde dile getirilen sözleri söylemişlerdir.⁸⁴

Yine hidayetleri sürekli artarak takva şuuruna erişen müminler, Allah yolunda cihat etmek için bir sûre indirilmesini isterler. Bu konuda hükmü sabit bir sûre indirildiğinde münafıklar ve iman zaafı yaşayanlar ise gözünü açmaktan aciz, ölmek üzere, korku ve endişe içerisinde bütün umutlarını kaybeden kimsenin çaresizliği içerisindeki kimseler gibi davranırlar. (Muhammed, 47/20) âyeti savaş emri karşısında mümin ile münafıkların ruh hallerini tasvir etmektedir.⁸⁵

Münafıklar, savaşta kerhen katıldıkları için korkup savaştan kaçarak ordu-bozanlık ederek beldelerinin işgaline, bunun sonucunda da ailelerinin ve yakınlarının zarar görüp dağılmasına neden olurlar. Yine yönetim görevine getirildiklerinde korkakça davranırlar, cahiliye yönetim anlayışını esas alarak sosyal kargaşalara neden olurlar ve özellikle de yakınlarını felakete sürüklerler. “*Yönetimi üstlenmeniz hemen yeryüzünde kötülük çıkaracak ve yakınlık bağlarını parça parça*

84 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 141-142. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvili Âyi'l-Kur'an*, 3: 304; 21: 257-259.

85 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 126-127. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvili Âyi'l-Kur'an*, 21: 209-213; 18: 344.

edecek değil misiniz?" (Muhammed, 47/22.) âyeti münafıkların bu davranışlarını kınandıktan sonra, kınama yoluyla bile hitaba layık olmadıklarını anlatmak üzere *"İşte bunları Allah lânetlemiş, kulaklarını sağır, gözlerini kör etmiştir."* (Muhammed, 47/23) âyetine *"İşte bunlar"* ifadesiyle başlamaktadır. Savaş emrine sadakat göstermeyerek münafıklar, bu yaptıklarından dolayı Allah'ın rahmetinden tamamen uzaklaşırlar, ilahi kelamı işitmezler, iç ve dış dünyadaki Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren delilleri görmezler ve görmek istemezler.⁸⁶

1. Uhud Savaşı (H.3/M.625)

Resûlullah (s.a.v.), Uhud Savaşı öncesi ashabıyla yaptığı istişareye daha önce bu konuda görüşlerine başvurma gereği duymadığı Abdullah b. Ubey'i de davet etmiştir. Abdullah b. Ubey, Medine'de kalarak savunma savaşı yapılması yönünde görüş bildirmiş, fakat Uhud'a giderken kendisinin görüşünün dikkate alınmadığını *"Çocukların sözünü dinledi, benim sözümü dinlemedi."* sözleriyle dile getirmiştir. Münafıkların lideri, kendisiyle birlikte hareket eden diğer münafıklara ise *"Muhammed düşmanlarını siz olmadan mağlup edemez. Düşman, onları görünce hezimete uğrayacak, düşmanları gördüğünüz zaman siz geri çekilirsenez onlar da bozguna uğrar ve Muhammed'in vaadi gerçekleşmez."* demiş ve iki ordu karşılaşınca üç yüz taraftarıyla birlikte geri dönmüştür.⁸⁷ Münafıkların geri dönmeleri üzerine Evs'ten Benî Harise, Hazrec'ten de Benî Seleme kabileleri geri dönmeye yeltenmiş, (Âl-i İmrân, 3/122) âyetinde ifade edildiği üzere Allah'ın yardımıyla bu düşüncelerinden vazgeçmişlerdir. Bu hadisede münafıkları sırdaş edip istişare meclisine almanın ne tür sonuçlara yol açabileceğine dair çok önemli bir dersler de vardır.⁸⁸

Uhud'da Müslümanların başına gelen musibetin hikmeti, Allah'ın izniyle müminlerin ve münafıkların bilinip ayırt edilmesi, ceza ve mükâfatlarının buna göre verilmesi içindir. Savaş öncesi Abdullah b. Ubey ve beraberindekilerin geri dönmeleri üzerine Abdullah b. Amr b. Haram münafıkları takip ederek *"Size Allah'ı hatırlatırım. Peygamber'i ve kavminizi terk etmeyin."*

86 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 7: 126-127. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 21: 213-215.

87 Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 209-210, 219-220. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 64-65.

88 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 401-402. Vâkıdî, *Meğâzî*, 1: 319. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 6: 13. Buhârî, "Kitâbu'l-Megâzî", 18. "Kitâbu't-Tefsîr", 3/8.

çağrısında bulunmuş, onlar da bozgunculuk yapmak ve alay etmek için (Âl-i İmrân, 3/166-167) âyetlerinde bildirilen mazeretleri ile sürmüşlerdir. Allah, bu âyetlerde savaş öncesi münafıkların geri dönme gerekçelerini, işin hakikatini ve hikmetini bildirmiştir.⁸⁹

Uhud Savaşı'nda Müslümanlar Resûlullah'ın (s.a.v.) öldürüldüğü şayihası sonrası Müslümanlardan bir kısmı savaştan vazgeçmeleri gerektiğini, bir kısmı da münafıkların lideri Abdullah b. Ubey aracılığıyla Ebû Süfyan'dan eman almaları gerektiğini söylemiş, bazı münafıklar da "Muhammed peygamber olsaydı öldürülmezdi. Artık eski dinimize geri dönelim ve kardeşlerimize başvuralım." diyerek nifaklarını açığa vurmuşlardır. Savaşın bu aşamasında ortaya konulan olumsuz tavırlar hakkında nazil olan (Âl-i İmrân, 3/144) âyeti bu tür durumlarda örnek tavrın ne olduğunu beyan etmektedir.⁹⁰

Münafıklar Uhud'a Müslümanlarla birlikte katıldıkları için pişman olmuşlar, birbirlerine "Muhammed'in vaadi doğru olsaydı veya bizim fikrimizle hareket edilseydi böyle ağır bir mağlubiyet almazdık." demişlerdir. Münafıklar bu sözleriyle iki ecelin olduğunu, sebeplerin ilahi iradeye aykırı etki ve icrada bulunabileceğini zannetmişlerdir. Münafıklar bir yönüyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) belli şartların yerine getirilmesi halinde gerçekleşeceğini vaat ettiği zaferi yalanlayarak peygamberliğe itiraz etmişlerdir. Diğer yönden de Abdullah b. Ubey'in Medine'de kalınması fikrinin kabul edilmemesi nedeniyle Hz. Peygamber'in yönetim anlayışının yanlış olduğunu ifade etmişlerdir. Münafıkların bu tepkilerinin nihayetinde ise istişareyle yetinmeyerek daha etkili bir şekilde yönetimde söz sahibi olma ve Hz. Peygamber'in yönetimini istibdat yönetimi olarak göstermek isteyen bir ihtilal fikri vardır. Hâlbuki Resûlullah'ın (s.a.v.) Uhud öncesi Abdullah b. Ubey'i istişareye davet etmiş, kendisi de gördüğü rüyasını anlatarak Medine'de kalmak istediğini belirtmiş, istişarede çoğunluk Medine dışına çıkılmasını istediği için Uhud'a gitmiştir. Münafıkların "Bizim fikrimizle hareket etseydi, mağlup olmazdık." demeleri iftiradan başka bir şey değildir. Bu da münafıkların istişareye alınmasının hikmete uygun olmadığını

89 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 420-422. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 6: 222-223. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 6: 222-223. Vâkıdî, *Meğâzi*, 1: 322-327. İbn Hişâm, *es-Sîre*, III-IV, 64-65.

90 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 420-422. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 6: 103.

göstermektedir. Çünkü Abdullah b. Ubey, kendi görüşünün kabul edilmesini gururuna yedirememiş, ordunun hazırlıklarını ve savaşla ilgili alınan kararları bildiği için bir nevi Müslümanları kendi içlerinden vurmıştır. Bu nedenle "Ey iman edenler, sizden olmayanları sırdaş edinmeyin." (Âl-i İmrân, 3/118) âyeti⁹¹ nazil olmuş, "De ki: "Hakikatte bütün iş Allah'ındır." (Âl-i İmrân, 3/154.) âyetiyle de işin hakikati gösterilmiştir. İslam'da istibdadın olmadığını açıklamak için de (Âl-i İmrân, 3/159.) âyeti nazil olmuştur.⁹²

Münafıklar Uhud'da başlarına gelen musibetin hikmetini idrak edemedikleri için "Medine'de kalsaydık başımıza bu musibet gelmezdi." diyerek tepki göstermişlerdir. Konu (Âl-i İmrân, 3/154) âyetinde dile getirilerek takdir-i ilahiye değiştirmenin ve geri çevirmenin mümkün olmadığı, bundan dolayı Allah hakkında su-i zan edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Uhud'da olup bitenlerde birçok hikmet ve maslahat söz konusudur. Müminlerin kalplerindeki ihlasın ve münafıkların ikiyüzlülüğünün imtihan edilerek tecrübe edilmesi, kalplerdeki gizli şeylerin, şüphelerin ortaya çıkarılması ve günahların temizlenmesi için netice böyle takdir edilmiştir. Allah'ın imtihan ederek böyle bir neticeyi takdir etmesi rububiyetinin gereği olarak seçme sırrıdır ki bununla müminler olgunlaşır, münafıkların da nifakı ortaya çıkar.⁹³

Münafıklar Uhud Savaşı sonrası "Onlar (münafıklar) oturup savaşa katılan kardeşleri için "Bizi dinleselerdi öldürülmezlerdi." (Âl-i İmrân, 3/168) demişlerdir. Münafıklar bu sözleriyle savaştan kaçmayı teşvik ettiklerini, bu konuda amaçlarına ulaşamadıkları için gücendiklerini, bu nedenle şehit olanları küçümseyerek güya onlardan intikam aldıklarını ve böylece Allah'ın takdir ettiği eceli inkâr ettiklerini itiraf etmişlerdir. Münafıkları susturmak üzere

91 Bazılarına göre bu âyette Allah, müminleri Medine münafıklarını dost etmekten nehyetmiştir. Taberî ise bu âyeti şu şekilde yorumlamıştır: Bu âyette bahsi geçenler sadece münafıklar değil, Medine ve çevrelerinde bulunan, İslam'a karşı kinleriyle tanınan Yahudilerdir. Zira müminlere karşı açıkça savaşan müşrikler müminler tarafından dost edinilmiyorlar, sadece müminlerle anlaşma yapıp onlara dost görünmeye çalışan Yahudileri dost ediniyorlardı. Bu nedenle âyet, müminleri onları yakın dost edinmekten men etmiştir. Taberî, *Câmi'ü'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 5: 709-714. İbn Hişâm'ın konuyla ilgili rivayetine göre Müslümanlardan bazılarının Yahudilerle anlaşma ve emânları vardı. İlgili âyet, Müslümanları onlarla yapılan bu tür ilişkileri yasaklamıştır. İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 558.

92 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 432-434.

93 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 434-435.

Resûlullah'a (s.a.v.) "Eğer sözünüzde doğru iseniz, ölümü başınızdan savın!" demesi emredilmiştir.⁹⁴

Uhud Savaşı'nın gerçekleşen hikmetlerinden birisi de müminler ile münafıkların tefrik edilmesi olmuştur. Bu hikmet de ilahi kanuna uygun olarak savaş gerçeğiyle yüzleşme neticesinde olmuştur. Allah dileyeydi müminleri onların kalplerinde olanın bilgisine vakıf kılardı ve münafıkları ifşa edebilirlerdi. Böylece münafıklara nifaklarının ortaya çıkarılıp rezil edileceklerine dair vadedilen dünyevi ceza da gösterilmiştir. (Âl-i İmrân, 3/179) âyeti bu hususu dile getirmektedir.⁹⁵

2. Hendek Savaşı (H.5/M.627)

Hendek Savaşı'nda Kureyza Yahudileri'nin Ahzâp ordusuyla işbirliği yapmayı kabul etmesinin ve müşriklerin hendeği aşmaya çabaladıkları en zor günde, Resûlullah (s.a.v.) dört vakit namazını dahi kılmaya fırsat bulamamıştır.⁹⁶ İşte savaşın bu kritik anında Müslümanlar ciddi bir şekilde sarsılmış ve Allah hakkında değişik zanlarda bulunmaya başlamışlardır. Hakiki müminler, Allah'ın dinini yücelteceği vaadini yerine getireceğine dair inançlarını korumakla birlikte, bu defa kendilerini muzaffer mi kılacak yoksa imtihan mı edeceği düşüncesi içerisinde olmuşlardır. Onlar bu hassas anlarda nefsanî bir yaklaşım içerisinde olmaktan ziyade bu imtihan esnasında Allah'ın rızasına muvafık davranıp davranamayacakları kaygısını taşımışlardır. İmanı zayıf olanlar ve münafıkların zannı ise Allah'ın kendilerine olan vaadini yerine getirmeyeceğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerini boş vaatlerle kandırdığı şeklindeydi. Neticede bu şiddetli sarsıntıda müminler ile münafıklar tefrik edilmişlerdir. (Ahzâb, 33/10-11) âyetleri Hendek Savaşı'nda müminlerin ve münafıkların ruh hallerini tasvir etmektedir.⁹⁷

94 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 449-450. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 6: 226-227.

95 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2: 455. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 6: 263-264. Vâkidi, *Meğâzi*, 1: 327.

96 Resûlullah, Hendek kuşatması nedeniyle ikinci namazını kılamamaları üzerine "Allah onların kabirlerini ve evlerini (veya karınlarını) ateşle doldursun" demiştir. Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 42.

97 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 316-317. Taberî, *Câmi'ül-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 19: 37.

Muattib b. Kuşeyr, kuşatmanın en zorlu sürecinde münafıkların duygu ve düşüncelerine tercüman olan şu sözleri söylemiştir: "Biz korkudan tuvalet ihtiyacımızı bile gideremezken, Muhammed bize Kisrâ ve Kayser'in hazinelerinin fethini müjdeliyor. O'nun bize vadettikleri aldatmacadan başka bir şey değildir." *"Yine o zaman münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, 'Allah ve resulünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!'" demişlerdi.*" (Ahzâb, 33/12) âyeti onun bu sözlerini dile getirmektedir. Evs b. Kayzî ve beraberindekiler ise (Ahzâb, 33/13.) âyetinde haber verildiği şekilde davranmışlardır. Münafıkların *"Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün"* sözlerinin şu anlamlara gelme ihtimali söz konusudur: Savaşmaktan vazgeçerek Medine'deki evlerinize dönünüz, Muhammed'in dinini terk ederek eski dininize dönün ve Muhammed'i düşmanlarınıza teslim edin veya artık Yesrib'de yaşamınıza imkân yok, inkâr ederseniz orada kalabilirsiniz. *"Evlerimiz açıkta ve korumasız"* diyerek mevzilerini terk etmek isteyen Benî Hârise açıkça yalan söylemiştir. Çünkü evleri hem koruma altındaydı hem de evlerinin olduğu bölgeye düşmanın saldırma imkânı yoktu. Münafıklar bu konuda o kadar samimiyetsizdirler ki evlerinde olsalar bile evlerini müdafaa etmezler, evlerine girildiği zaman da küfre dönmeleri veya teslim olmaları istense bunu kayıtsız bir şekilde yapacakları, yaptıkları takdirde de buldukları beldede kalamayacakları (Ahzâb, 33/14) âyetinde ifade edilmektedir.⁹⁸

3. Müreysi (Mustalikoğulları) Gazvesi (H.5/M.627)

Münafıklar Benî Mustalik gazvesi sonrası Gıfâr kabilesinden Hz. Ömer'in kölesi Cahcâh b. Saîd ile Benî Avf b. Hazrec'in anlaşmalısı Sinân el-Cühenî su doldurma nedeniyle Emece ile Uşfân arasında bulunan Kedîd bölgesinde kavga etmesini bahane ederek kargaşa çıkarmaya çalışmışlardır. Sinân el-Cühenî'nin Ensârı, Cahcâh b. Saîd'in de Muhacirleri yardıma çağrılmaları üzerine münafıkların lideri Abdullah b. Ubey b. Selûl bu duruma kızarak "Sonunda bu da mı olacaktı? Şehrimize gelen bu Celâbibler (münafıklar, muhacirlere "Celâbib" lâkabını takmışlardı.) sayıca çoğaldılar ve bununla bize karşı övünmeye başladılar. Bunların durumu şu söze benzemektedir: "Besle köpeğini, yesin seni." Allah'a yemin olsun ki Medine'ye döndüğümüz zaman

98 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6: 317-318. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'ân*, 19: 30-45.

aziz olan zelil olanı oradan çıkaracaktır. Bunların bu kadar pervasızca davranmalarının nedeni onları beldenize kabul etmeniz ve mallarınızı paylaşmanızdır. Siz onlarla mallarınızı paylaşmazsanız onlar başka beldelere gitmek zorunda kalacaklar.” sözleriyle tepki göstermiştir. (Münâfıkûn, 63/7-8) âyetleri Abdullah b. Ubey b. Selûl’un Ensar hakkında söylediği sözler üzerine nazil olarak onun nifakını ortaya koymuştur. Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün söylediklerini Zeyd b. Erkam, Resûlullah’a (s.a.v.) ulaştırmış, Hz. Ömer, söylediklerinden ötürü Abdullah b. Ubey b. Selûl’ün öldürülmesini, muhacirlerden birisinin öldürmesini doğru bulmadığı takdirde Sa’d b. Muâz ve Muhammed b. Mesleme’nin onu öldürmesi önerisinde bulunmuş, Hz. Peygamber “Ey Ömer! Bunu nasıl yapabilirim, böyle yaptığım takdirde insanlar “Muhammed arkadaşlarını öldürüyor derler.” diyerek Hz. Ömer’in önerisini reddetmiştir. Daha sonra Abdullah b. Ubey b. Selûl söylediklerini inkâr etmiş ve Resûlullah’a (s.a.v.) gidip kendisi için istiğfar etmesini istenmesine de “Siz benden iman etmemi istediniz; ben de iman ettim. Zekât vermeme emrettiniz verdim. Artık Muhammed’e secde etmekten başka bir şey kalmadı.” diyerek reddetmiştir. (Münâfıkûn, 63/7-8) âyetleri Abdullah b. Ubey b. Selûl’un bu tavrı üzerine nazil olmuştur.⁹⁹ Bütün bu olup bitenlerden sonra Resûlullah (s.a.v.) Hz. Ömer’e şöyle demiştir: “Şayet o gün Abdullah b. Ubey’i öldürtseydim onun için nice ağıtlar yakılırdı.” Hz. Ömer de “Resûlullah’ın (s.a.v.) emir ve uygulamaları benim emrimden daha büyük ve daha bereketlidir” demiştir. Abdullah b. Ubey bu olaydan birkaç gün sonra ölmüştür.¹⁰⁰

Bu sefer esnasında münafıklar bütün Medineliler’in kendileriyle aynı düşünce ve tavır içerisinde olduğu zannıyla “Resûlullah’ın yanındakilere geçimlik bir şeyler vermeyin ki etraftan dağılıp gitsinler.” demişlerdir. Cehaletleri nedeniyle Allah’ın kullarını rızıklandırması hakkındaki takdirini ve hükmünü idrak edemeyen münafıklara işin hakikatinin öyle olmadığı (Münâfıkûn, 63/7.) âyetiyle bildirilmiştir.¹⁰¹

99 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8: 9-11. Taberî, *Câmi’ül-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’an*, 22: 655-656

100 Zemahşeri, Ebûl-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâ’iki ğavâmizi’r-tenzil ve uyûni’l-akâvil fi vücûhi’r-tevîl*. Beyrut: Daru’lkitabi’l-Arabi, 1407/1987) 4: 543.

101 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 8: 11-12.

Münafıklar gazveden dönünce güçlü ve şerefli olan tarafın, zayıf ve haysiyetsiz olan tarafı Medine'den çıkaracağını söylemişlerdir. Onlar bu ifadeleriyle bir nevi kendilerinin izzetli olduklarını vehmetmişler ve Müslümanlara olan öfke ve kinlerini açığa vurmuşlardır. (Münâfikûn, 63/8) âyeti hem münafıkların sefer sonrası için yapmayı planladıkları şeyleri ifşa etmiş, hem de işin doğrusunun ne olduğunu ve olması gerektiğini bildirmiştir. İzzetli ve şerefli kimseler, yalan ve nifak gibi haysiyet kırıcı aşağılık davranışlara tevessül etmezler. Dünyevi çıkarları için Hak huzurunda mahcup olacakları şeylere tenezzül etmezler. Münafıklar bu ahlaki erdemlere aykırı davrandıkları için izzet ve şeref duygularını kaybetmiş zelil kimselerdir. Fakat nifak hastalığına müptela olanlar izzet ile zilleti tefrik edecek seviyede olmadıkları için kibri izzet, izzeti de kibir zannederler. Hâlbuki izzet kibir değildir. İzzet, kişinin nefsinin hakikatini tanınması, nefsini bayağı ve basit şeylerden üstün tutmasıdır. Kibir ise insanın kendi sınırlarını bilmemesi ve kendisini olduğundan daha yüksek bir mevkie görmesidir. İzzetin zıddı zillet, kibrin zıddı ise tevazudur.¹⁰²

4. Tebük Seferi (H.9/M.630)

Münafıklar Allah'a gönülden iman etmedikleri için muvaffak olamayacaklarını düşündükleri zahmet ve meşakkat içeren büyük işlere girişmezler. Kolay elde edebilecekleri menfaatleri tercih ederler. Bunun en somut örneğini Tebük Seferi öncesi göstermiş oldukları tepkiden anlamaktayız. Münafıklar, dönemin güçlü devletlerinden Bizans'a karşı yapılacak olan zorlu Tebük Seferi öncesi Resûlullah'ın (s.a.v.) cihat çağrısına (Tevbe, 9/42) âyetinde dile getirilen nedenlerle katılmak istememişlerdir. Bu âyet hem münafıkların ikiyüzlü tavırlarını ifşa etmiş, hem de onları bekleyen akıbeti hatırlatmıştır. Ayrıca âyetteki "Gücümüz olsaydı inanın ki sizinle beraber sefere çıkardık" cümlesi gaybi bir haberdur. Bu ifade münafıkların katılmadıkları zorlu Tebük Seferi'nin zaferle nihayetleneceğini müjdelemektedir.¹⁰³

Sefer öncesi bazı münafıklar ise Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek "Başımızı derde sokma, izin versen de vermesen de sefere katılmayacağız. İzin ver de bari günaha girmeyelim. Sefere gidersek ailelerimiz perişan olacak, bizi mahvetme

102 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 8: 11-12.

103 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 393-396. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 11: 476-477.

de izin ver.” şeklinde mazeretler ileri sürerek sefere katılmak istememişlerdir. Bazı rivayetlere göre bu sözler Cedd b. Kays tarafından söylenmiştir. O sefer öncesi Resûlullah’a (s.a.v.) gelerek “Ben, Ensar’ın da bildiği üzere kadınlara düşkün birisiyim. Sarışın Rum kızlarıyla beni fitneye düşürme. Bu nedenle ben sefere katılmayarak sadece maddi yardım yapayım.” demiştir. Bu kimse-ler bu tavırlarıyla fitneden uzaklaşmamışlar, fitnenin tam içine düşmüşlerdir. Sefer öncesi münafıkların bu tavrı (Tevbe, 9/49) âyetinde dile getirilmiştir.¹⁰⁴

Hız. Peygamber Tebük seferi için yola çıkınca Seniyyetü’l-Vedâ tepesine orduğâh kurmuş, Abdullah b. Ubey de oldukça kalabalık olan taraftarlarıyla “Zicidde” mevkiine gelmiştir. Resûlullah (s.a.v.) Tebük’e hareket edince Abdullah b. Ubey ile birlikte münafıkların ileri gelenlerinden Abdullah b. Nebtel, Rifaa b. Yezid b. Nabut ve diğer münafıklar geri dönmüşlerdir.¹⁰⁵

Ayrıca bu münafıklar hakkında (Tevbe, 64-70) âyetleri nazil olarak sefer öncesi ve sefer esnasında onların tavır ve davranışlarını nazara vermiş, karakteristik özelliklerinden kesitler sunmuş, münafıkların bu davranışlarını inkâr edenlerin davranışlarıyla özdeşleştirerek akıbetleri konusunda uyarmıştır. Konuyla ilgili rivayet şu şekildedir: Resûlullah, Tebük Seferi’ne giderken münafıklardan oluşan ve önde giden bir süvari birliği kendi aralarında “Şu adama bakın! Olmayacak şeylerin peşinde, Şam kalelerini ve köşklerini fethetmek istiyormuş” diyerek Kur’ân ve Resûlullah’la (s.a.v.) alay etmişler, Resûlullah, (s.a.v.) Allah’ın kendisini bundan haberdar etmesi üzerine münafıklara böyle bir şey yapıp yapmadıklarını sormuş, onlar da yemin ederek böyle bir şey yapmadıklarını, yolculuk esnasında birbirleriyle eğlendiklerini söylemişlerdir.¹⁰⁶

Tebük Seferi iki ay kadar sürmüş, sefer süresince seferden geri kalan münafıkları ayıplayan ve kınayan âyetler nazil olmuştur. Sefere katılan mü-

104 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 402-403. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 11: 491-493.

105 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 402. Medine’den ayrılan Rasûlullah, (s.a.) orduyu Seniyyetü’l-Veda’ mevkiinde, Abdullah b. Ubeyy b. Selûl de askerlerini Seniyyetü’l-Veda’nın alt tarafında toplamıştır. Abdullah b. Ubeyy b. Selûl ve beraberindeki münafıkların sayısı Resûlullah’ın ordusundan sayıca daha az değildi. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 11: 488-491. Konuyla ilgili olarak Vâkîdî ve İbn Hişâm da Tebük Seferi öncesi Abdullah b. Ubey ve beraberindeki Yahudi ve münafıkların sayısının Resûlullah’ın askerlerinden daha az olmadığını naklediyorlar. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3: 995; İbn Hişâm, *es-Sire*, 3-4: 519.

106 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 420-421. Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 11: 540-547.

nafileklerden Cülâs b. Süveyd dostları hakkında nazil olan bu âyetleri işitince "Şayet Muhammed'in Medine'de bıraktığımız kardeşlerimiz ve ileri gelenlerimiz hakkında söyledikleri doğru ise biz eşekten daha beteriz." sözleriyle duruma tepki göstermiştir. Cülâs'ın bu sözlerini işiten Âmir b. Kays el-Ensari ona cevaben şunları söylemiştir: Allah'a yemin olsun ki Muhammed doğru sözlü birisi, sen ise eşekten beter birisin." Bu hadiseden haberdar olan Resûlullah (s.a.v.), Cülâs'a işin hakikatini sorunca yemin ederek söylediklerini inkâr etmiştir. Bunun üzerine Âmir b. Kays el-Ensari, hakikatin ortaya çıkması için dua etmiş, bunun üzerine (Tevbe, 9/74) âyeti nazil olmuştur.¹⁰⁷

F) Resûlullah'ın Münafıklara Karşı Tavrı

Resûlullah'ın (s.a.v.) münafıklara karşı tavrı, genel olarak onları İslam toplumuna kazandırmak ve sosyal bünyeye verecekleri muhtemel zararları mümkün olduğunca önceden önlemeye yönelik tedbirler almak şeklinde olmuştur. Bunu yaparken de ümmetin tüm zamanlar için örnek alabileceği objektif yaklaşımlar ortaya koymuştur. Onun münafıklara karşı tavrı farklılık arz etmiş, yer yer vahiy konu hakkında Resûlullah'ı (s.a.v.) ideal yaklaşımın ve mücadele yönteminin nasıl olması gerektiği hususunda bilgilendirmiştir.

Elmalılı'ya göre münafıkların en sinsi ve en tehlikeli olan bir grubu vardır ki Resûlullah (s.a.v.) bunların varlığından vahiy yoluyla haberdar olmuştur. Bu münafıklar daha çok Medine çevresindeki Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşca' ve Gıfar isimli konar-göçer bedevi kabilelerde bulunuyorlardı ve temel özellikleri ikiyüzlülüğü huy edinerek kaypak bir kişiliğe sahip olmalarıydı. Bunlar nifak konusunda adeta uzmanlaşmış oldukları için Resûlullah (s.a.v.) bile varlıklarından vahiyle haberdar olmuştur. Normalde Resûlullah, (s.a.v.) iman ettiğini söyleyen bazı kişilerin tavır ve davranışlarını gözlemlenme sonucu onların münafık olduklarını biliyordu. Fakat (Tevbe, 9/101) âyetinde vasıflarına dikkat çekilen münafıklar ise ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir. Bu tür münafıklar ikiyüzlülükte o kadar maharet kazanmışlardır ki iç yüzlerini gizleme, takkiye yapma, töhmet altında kalma ihtimali bulunan durumlardan kaçınma konusunda Resûlullah'ın (s.a.v.) dirayet ve ferasetinden bile gizlenmeyi başarabilmişlerdir. Bu münafık grubu, önce dünyada, sonra

107 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 425.

kabirde olmak üzere iki kez cezalandırılacaklar, sonrasında da ebedi olarak cehennemde kalacaklardır.¹⁰⁸

Ahzâb sûresinde ise münafıkların ve inkâr edenlerin istismar etmek isteyecekleri hüküm ve emirler indirileceği için Hz. Peygamber’i bu duruma hazırlamak ve desteklemek maksadıyla bu sûrenin ilk âyeti “Ey Peygamber!” hitabıyla başlamıştır. Bu hitap, Ahzâb Savaşı’nda istediklerini elde edemeyen müşriklerin ve münafıkların Zeyd b. Hârise ve Zeynep bt. Cahş’in boşanma meselesini dillerine dolayacaklarını, bu konuda kamuoyunu istedikleri gibi yönlendirmek için değişik planlar hazırlayacaklarını ve daha öncekilerde olduğu gibi başarılı olamayacaklarını önceden bildiren ilahi bir emirdir. Müşriklerin ve münafıkların bu tavır ve davranışları karşısında nasıl davranılması gerektiği (Ahzâb, 33/1) âyetinde bildirilmektedir. Ayrıca bu âyette Resûlullah’ın (s.a.v.) onları ciddiye almayarak vazifesinin gereğini yapması gerektiği de bildirilmiştir.¹⁰⁹

Resûlullah’ın (s.a.v.) münafıklara yaklaşım ve tutumunda, münafıkların savaş emri karşısında takındıkları tavırları hakkında nazil olan âyetler, belirleyici olmuştur. Tebük Seferi öncesi münafıklar farklı gerekçeler göstererek bu zorlu sefere çıkmak istememişler ve Resûlullah da (s.a.v.) onlara izin vermiştir. Cihattan geri kalmak için izin istemek gerçek müminin vasfı olamayacağından cihada katılmamak için izin istemek münafıkların temel özelliklerindedir. Cihattan geri kalmak için izin istemek bizzat küfür ve nifak değilse de zahiri itibarıyla bu hakiki bir müminden beklenen bir davranış değildir. Ayrıca mazeret iddiası, her zaman içinde yalan ihtimalini barındırır. Bu nedenle görünüşte mümin olduğu kabul edilen bir kimse cihattan geri kalmak için özür

108 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 440. (Tevbe, 9/101) âyetinde belirtildiği üzere münafıklar, Resûlullah’ın dilinden nifaklarının izhar edilmesiyle dünyevi azaba uğramışlardır. Şu olay bunu haber vermektedir: Bir Cuma günü hutbe okuyan Resûlullah “Ey filan dışarı çık, çünkü sen münafıksın. Ey filan dışarı çık, çünkü sen münafıksın.” diyerek münafıklardan bazı insanları mescitten çıkarmış ve onları rezil etmiştir. Münafıklar mescitten çıkarılarken Hz. Ömer’le karşılaşmışlar, Hz. Ömer, cumaya yetişemediğini zannederek utanmış ve onlardan gizlenmiştir. Çünkü o, insanların cumayı kılıp dağıldıklarını zannetmişti. Münafıklar da Hz. Ömer’in durumlarına vakıf olabileceğinden utanarak Hz. Ömer’den gizlenmişlerdir. Hz. Ömer mescide girince insanların henüz namaz kılmadıklarını görmüş, Müslümanlardan birisi “Müjde Ey Ömer! Allah bugün münafıkları açığa çıkarıp rezil etti.” demiştir. İşte münafıkların gördükleri ilk azap bu olmuştur. Onların göreceği ikinci azap ise kabir azabıdır. Taberî, *Câmi’ül-Beyân ‘an Têvîli Âyi’l-Kur’ân*, 11: 644-649.

109 Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 4: 397-398.

beyan edip izin istediği zaman doğru söylediği kesin olsa bile (Tevbe, 9/43-44) âyetlerinin hükmü gereği imanının şüpheli, sözünün hale muvafık olmadığı ve yalan söylediğine hükmedilerek iddiasını ispatlaması istenir. Ayrıca cihat, Allah hakkı olan sabit bir emirdir. Bu nedenle cihat emrine karşı imanın gereği inkâr değil, derhal bu emre icabet etmektir. Zahirleri itibariyle mümin olup cihat emrine karşı mazeret belirterek izin isteyenler bu ilahi emre karşı ne ikrar, ne de inkâr durumunda olmadıkları için onlardan beklenen mazeretlerinin gerçekliğini ortaya koymalarıdır. Çünkü bu konuda sadece söz yeterli değildir. Bu durum cihadın farz-ı ayın olduğu zaman söz konusudur. Resûlullah'ın (s.a.v.), henüz kendisine bu konuda vahiy inmediği için Tebük Seferi öncesi mazeret belirterek kendisinden izin isteyenler hakkında şöyle bir içtihatında bulunduğu anlaşılıyor: "Kelimada asıl olan doğruluktur. İmanın gereği de doğru söylemektir. İzin isteyenler de zahirleri itibariyle mümin oldukları için doğru söylemişlerdir. Bu nedenle doğru söylediklerine hükmedilerek izinli sayılmalıdır. Çünkü "hak zahir olunca onu tehir etmek caiz olmaz." Bunun üzerine ilgili (Tevbe, 9/43-45) âyetler nazil olmuş ve bu konudaki usulü belirlemiştir.¹¹⁰

Tebük Seferi öncesi münafıkların bir takım bahaneler üreterek sefere katılmamak için Resûlullah'tan (s.a.v.) izin istemeleri üzerine Allah Resûlü de zahire göre hüküm vererek onlara izin vermiştir. Konuyla ilgili inen (Tevbe, 9/43)¹¹¹ âyetinde Resûlullah'a (s.a.v.) özet olarak şu şekilde hitap edilmektedir: "Ey Muhammed! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını affetti. Seni üzen ve üzecek bütün sebepleri ortadan kaldırdı. Senin işlerini kolaylaştırdı. Sen ilahi yardım ve mutlak af ile müjdelendin. Fakat niçin münafıklar senden sefere katılmamak için izin istediklerinde onlara acele edip izin verdin? Bu

110 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, Tebük Seferi öncesi kendisinden izin isteyenlere Resûlullah izin vermiş, "Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancıları bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin? (Tevbe, 9/43) âyeti nazil olarak kendisine emredilmeyen bir konu hakkında izin vermesinden dolayı Resûlullah'ı itab etmişti. Daha sonra "O halde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver." (Nur, 24/62) âyeti inerek seferlere katılmak istemeyenler için Resûlullah'a dilediklerine izin verebileceği ruhsatı verilmiştir. Taberî, *Câmi'ul-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 11: 477-479.

111 Bu ifadede şu nükte de söz konusudur: Hz. Peygamber'in risaleti gerçek olsa da O'nun kul ve insan olduğu özellikle Hristiyanlara karşı yapılacak Tebük Seferi hakkında nazil olan âyette vurgulanması çok manidardır. Bunda Hristiyanların Hz. İsa hakkında düşükleri aşırılıktan Müslümanları koruma hikmeti vardır. Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 393-396.

hususla ideal olan tavır “Raiyye üzerinde tasarruf maslahata menut (bağlı, vabeste)” şeklinde olmalıydı. Bir peygamberden beklenen de bu ilkeyi en doğru şekilde tatbik etmesidir. Tebük Seferi öncesi Resûlullah’tan (s.a.v.) izin isteyenlerin bir kısmı doğru söylemiş, bir kısmı da yalan söylemişlerdir. Bu konu içtihadî bir konu olduğu için mazeret bildirenlerin iddialarını açık ve kuvvetli bir delil getirinceye kadar beklemek gerekmektedir. Bu sefer öncesi teenni ile davranılsaydı gerçekler ortaya çıkacak, münafıklar da bu şekilde davranmayacaklardı. Bu âyet Resûlullah’ın (s.a.v.) münafıkların durumunu sefer öncesi yeterince araştırmadan ve bilgi sahibi olmadan izin verdiğini bildirmektedir.¹¹²

Kelamda asıl olan ve iman gereği doğrudur. Fakat iman ile sıdkın ayan beyan ortaya çıkması için buna aykırı veya daha güçlü bir delilin bulunmaması gerekir. Burada söz konusu olan zahiri imana karşın fiili bir durum olan cihattan geri kalmaktır. “Senden sadece Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyenler izin isterler” âyeti mucibince cihattan geri kalmak için izin istemek hükmü imana ve uygulamada adet olan esasa aykırı bir durumdur. Bu nedenle delil getirmek mazeret belirtene aittir. Bildirilen mazeret de mücerret bir sözden ibaret olamaz. Bu durumda söylenen sözün doğruluğunu kanıtlamak için delil getirmek gerekmektedir ki sözün doğruluğu ortaya çıksın. Bu yapıldığı takdirde müminle münafık tefrik edilir ve münafıklara mümin muamelesi yapılmaz. (Tevbe, 9/45) ayetinde bu hususlar dile getirilmektedir.¹¹³

Abdullah b. Ubey ve benzeri zengin ve önde gelenler, Tebük Seferi öncesi imkânları olmalarına rağmen cihadın zorunluluğuna ve önemine inanmadıkları için hiçbir hazırlık yapmamışlar, buna rağmen Resûlullah (s.a.v.) onlara izin vermiştir. Bir önceki âyetlerdeki ifadelerden Resûlullah’ın (s.a.v.) bu kimselere izin vermesinin ciddi bir hata olduğu şeklinde bir düşünceye meydan vermemek için Resûlullah (s.a.v.) bu konuda gerçeğin iç yüzüne göre değil de zahire göre karar verdiği, bunun da hikmetsiz bir hata değil, en uygun olanı terk etmek demek olduğu, Resûlullah’ı (s.a.v.) teselli etmek üzere münafıkların sefere katılmamalarının iç yüzünün farklı olduğu ve onların gönüllerine kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve acizlerle birlikte oturma duygusunun ilka edildiği (Tevbe, 9/46.) âyetinde dile getirilmiştir.¹¹⁴

112 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4: 393-396.

113 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4: 397-398.

114 Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 4: 399.

İşin hakikati Allah münafıkların Tebük Seferi'ne şu hikmetlere binaen katılmamalarını murat etmişti: Tebük Seferi'ne katılanlar arasında münafıkların sefer esnasında çıkarmaları muhtemel fitnelere katılabilecek zayıf karakterli kimseler ve onlar lehine casusluk yapabilecek münafıklar da vardı. Diğerlerinin sefere katılmaması katılanların İslam ordusuna verebilecekleri muhtemel zararları azaltmıştır. Sefer boyunca az sayıdaki münafiğin faaliyeti bunu ortaya koymaktadır. Bu da onların sefere katılmamasının katılmalarından daha hayırlı olduğunu göstermektedir. (Tevbe, 9/47.) âyeti münafıkların seferden geri bırakılmalarının hikmetini haber vermektedir.¹¹⁵

Cihat kavramı sadece savaş olgusuna tahsis edilemez. (Tevbe, 9/73) âyetinden de anlaşılacağı üzere cihat "savaş" tan daha kapsamlı bir kavramdır. Çünkü münafıklar küfürlerini açıkça ifade etmedikleri için onlarla sıcak bir savaş söz konusu olamaz. Münafıklara karşı yapılacak savaş, imanın hakikatini delillerle açıklayarak nifaklarını izale etmeye çalışma, nifak içeren davranışları ortaya koyarak onları bundan sakındırma ve münafıkların zararlarını bertaraf edici önlemler alma olarak da yorumlanabilir. Cihat savaşla, sözle, yayın yoluyla ve diğer meşru yollarla çaba ve gayret sarf ederek çalışmak ve mücadele etmektir. Savaş cihadın sadece özel bir şeklidir.¹¹⁶

Yine münafıklar (Tevbe, 9/96) âyetinde dile getirildiği üzere müminleri hoşnut edip gönüllerini kazanmak için yemin ederler. Böyle davranmalarının asıl nedeni ise müminleri aldatmaktır. İlgili âyet müminlerin bu konuda dikkatli olmaları gerektiğini, münafıkların yeminlerine inanıp onlara mümin gibi muamele etmelerinin kendilerine zarar verebileceğini hatırlatmaktadır. Rivayete göre âyette bahsi geçenler Muattib b. Kuşeyr, Cedd b. Kays gibi münafıkların önde gelenleriyle birlikte Tebük seferine katılmayan seksen küsur kişidir. Resûlullah (s.a.v.), Tebük'ten dönünce bunlarla konuşmayı ve oturmayı yasaklamıştır.¹¹⁷

Münafıkların lideri Abdullah b. Ubey'in samimi bir Müslüman olan oğlu Abdullah, babasının rahatsızlığı nedeniyle Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek

115 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 399-400.

116 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 424-425.

117 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 434-435. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Têvîli Âyi'l-Kur'an*, 11: 631; 12: 55-59.

babası için dua ve istiğfar etmesini istemiş, Resûlullah'ın (s.a.v.) onun bu isteğini yerine getirmesi üzerine (Tevbe, 9/80) âyeti nazil olmuştur. Yedi, yetmiş, yedi yüz gibi sayılar çokluktan kinayedir. Bununla birlikte her bir sayı, bir üst sınırın aşılması gerektiğini de belirtir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu dikkate alarak "Allah bana izin verdiği için yetmişden fazla istiğfar edeceğim"¹¹⁸ demiş, bunun üzerine de (Münâfikûn, 63/6) âyeti nazil olmuştur. Bu âyetin dikkat çektiği bir diğer husus da Allah'ın onları bağışlamamasının nedeni Resûlullah'ın (s.a.v.) dua ve istiğfarını önemsememesinden dolayı değil, Allah ve Resûlü'nü inkâr etmeleri nedeniyledir.¹¹⁹

Münafıkların mahiyetleri, psikolojileri, özellikleri ve karakter haline getirdikleri olumsuz davranışları (Bakara, 2/8-13) âyetlerinde veciz bir üslupla haber verilmiş, "*İnsanlar içinden kimisi de vardır ki Allaha ve son güne iman ettik derler de mü'min değillerdir.*" (Bakara, 2/8) âyeti ilk âyetin muhtevasıyla uyumlu ve bu âyeti her yönüyle tefsir ederken (Bakara, 2/14) âyeti ise münafıkların ruh hallerini kendi itiraflarıyla özetlemektedir. Bu tür özelliklere sahip kimselerin varlığı akliselim sahibi insanları gayrete getirir ve münafıkların hemen ve sert bir şekilde cezalandırılmasını isterler. Allah'ın bunları cezalandırması için emir indirmesini dört gözle beklerler, çünkü onlara göre bu tür kimselerin hayat hakkı olamaz. Allah da dini hassasiyetin arttığı bu nazik anda bütün bu düşünce ve duyguları teskin ve endişeleri gidermek üzere şöyle buyurmuştur. "*Allah onlarla istihza ediyor da tuğyanları içinde bocalarlarken kendilerini sürüklüyor.*" (Bakara, 2/15) yani Allah onlarla alay ediyor ve edecek. Maskaraya çeviriyor, daha da çevirecek. Kalp körlüğü, şuursuzluk, basiretsizlik ve anlayışsızlık içinde azgınlıklarına hem imkân veriyor hem de yardım ediyor.¹²⁰ Bu istihza cümlesinden dolayı münafıklar İslâm toplumundan dışlanmazlar, onlara Müslüman muamelesi yapılır. Müslümanların sahip olduğu bütün haklara sahip olurlar. Fakat münafıklık yapmayan gayr-i müslimler gibi dini ibadetlerinde ve özel dini hükümlerinde serbest olamazlar. İbadet ve muamelatla ilgili dini hükümlerin tatbikinde Müslümanlarla eşittirler. Bundan dolayı Müslümanlar münafıklar hakkında her zaman uyanık olmalı, çünkü onları sürekli denetim altında tutmakla yükümlüdürler.

118 Buhârî, "Kitabu't-Tefsîr", 9/12-13.

119 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4: 427-428.

120 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 213-214.

Elmalılı'ya göre münafıklar hakkındaki uygulamanın bu şekilde olmasının üç temel hikmeti vardır.

Birincisi: İslam'ın sabrı, üstün terbiye anlayışı ve ruhi hoşgörüsü.

İkincisi: İslam toplumunda, İslam'ın hükümlerinin altında yetişecek olan münafıkların çocuklarının Müslüman olarak yetişmesini sağlamak.

Üçüncüsü: Kalben iman etmeyen münafıklara ilahi hükümleri uygulayarak onları sürekli manevi azaba maruz bırakmak ve yaptıklarının cezasını dünyada dahi çektirmektir. Ahirette de (Nisâ, 4/145.) âyetinde bildirildiği üzere istihzaya maruz kalacaklardır.¹²¹

Müslümanlar, gizlilik gerektiren özellikle kamuya ait, hususiyetle de şahsi iş ve muamelelerinde, münafıkları ve inkâr edenleri istihdam edemezler. Bu hükmün nedeni ve hikmeti (Âl-i İmrân, 3/118-120) âyetlerinde bildirilmiştir.

Müslümanlığın şiarı bütün insanları sevmesi, herkesin iyiliğini istemesi ve herkese yardımcı olmasıdır. Müslüman, bütün insanların hukukunu gözetir, bozgunculuktan uzak durur, kimseye zarar vermek istemez. Buna karşın inkâr edenler ve münafıklar Müslümanları sevmezler. Bunun böyle olmasının nedeni ise imanlarının gereği olarak Müslümanların bütün kitaplara iman etmeleri, diğer kitaplara iman edenlere ve iman iddiasında bulunanlar hakkında da olumlu düşüncelere sahip olmalarıdır. Diğerleri ise Müslümanların kitabına inanmazlar, inandıkları kitabın da tamamına inanmazlar. Kısacası Müslümanın vicdanı temiz ve geniş, kâfir ve münafıkların ise dar ve bulaşıktır. Münafıklar Müslümanların afiyet içinde olmalarından, maddi imkânlarının iyi olmasından, düşmanlarına karşı kazandıkları zaferlerden ve sosyal dayanışmalarından rahatsız olurlar. Müslümanlar hastalık, fakirlik, mağlubiyet, tefrika, yağma ve çapulculuk gibi musibetlerle karşılaştıkları zaman sevince gark olurlar. Münafıkların bu tutumlarına karşı Müslümanların vazifesi sabretmek, Allah'a karşı sorumluluklarını tam olarak yerine getirmek ve güzel hasletlerle bezenmektir. Böylece münafıkların hiçbir hile ve desisesi onlara zarar veremez. Biraz eziyete maruz kalsalar da neticede onlara galebe çalarlar. İslam tarihi bunun örnekleriyle doludur. Bunun en yakın örneği ilgili âyetleri müteakip gelen Uhud Savaşı'yla ilgili ayetlerde bilfiil dile getirilmiştir. (Âl-i İmrân, 3/121-122.) Müslümanlar bu savaşın başlangıcında sabredip sakındıkları için

121 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 214-215.

Allah'ın yardımına mazhar olmuşlar, acele edip emre itaat etmediklerinde ise mağlup olmuşlardır.¹²²

Resûlullah'ın (s.a.v.) münafıklara karşı Mescid-i Dırâr hadisesi karşısındaki tavrı ayrı bir önem arz etmektedir. Çünkü Resûlullah bu olayda münafıklara karşı müsamahasız bir tutum sergilemiştir. Benî Amr b. Avf, Kubâ mescidini inşa ettikten sonra Resûlullah'a elçi göndererek burada namaz kılmasını istemiş, Resûlullah (s.a.v.) da bu mescide gelerek onların arzusunu yerine getirmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu davete icabet ederek namaz kıldırması Benî Amr b. Avf'in amcaoğullarının kıskançlığına neden olmuş, onlar da "Biz de bir mescit yapacağız, Resûlullah'ı namaz kılması için davet edeceğiz. Ayrıca Rahip Ebû Âmir de Şam'dan gelince burada namaz kılar." demişlerdir. Oysa Ebû Âmir'e Resûlullah "el-Fâsik" adını vermiştir. Ebu Âmir, Cahiliye'de Hristiyanlığı kabul etmiş, daha sonra ilim tahsil edip rahip olmuştu. Resûlullah'ın risaletiyle birlikte sosyal itibarını kaybetmeye başlamış ve Huneyn Savaşı'na kadar Resûlullah'a (s.a.v.) karşı mücadele etmiştir. Huneyn Savaşı'nda Hevâzin mağlup olunca münafıklara "Gücünüz yettiğince asker ve silah hazırlayınız. Ben Kayser'in askerleriyle gelip Muhammed ve arkadaşlarını Medine'den çıkaracağım." içerikli haber göndermiş ve Şam'a kaçmıştır. Ebû Âmir'in bu isteğini yerine getirmek üzere münafıklar Kubâ bölgesinde bir mescit yapmışlar, Hz. Peygamber'e gelerek "Hem özürlü ve yaşlılar için, hem de kışın yağmurlu gecelerde diğer mescide gitmenin mümkün olmadığı zamanlarda namaz kılmak bir mescit inşa ettik, burada gelip namaz kılmanı ve hayırlara vesile olması için dua etmeni istiyoruz" demişlerdir. Resûlullah (s.a.v.) onların bu talebine olumlu yaklaşmış, Tebük seferi hazırlığıyla meşgul olduğu için bu isteklerini sefer sonrası gerçekleştirebileceğini söylemiştir. Münafıklar Tebük dönüşü bu isteklerini tekrar edince (Tevbe, 9/107-110.) âyetleri nazil olarak işin iç yüzünü Resûlullah'a bildirmiştir. Bu âyetlerin nazil olması üzerine Resûlullah (s.a.v.) Mâlik b. Duşşum, Ma'n b. Adiy, Âmir b. Seken ve Vahşî'yi bu mescidi yakıp yıkmaları için görevlendirmiş, onlar da Resûlullah'ın emrinin gereğini yerine getirmişlerdir.¹²³

122 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 1: 398-399.

123 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/444-445. Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an T'evlîlî Âyi'l-Kur'an*, 11: 672-680. Vâkîdî, *Meğâzî*, 3: 1045-1046, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1-2: 529-530.

Münafıkların inşa ettikleri Dırâr Mescidi'nin yıkılıp yıkılmaması fark etmez, her halükarda dinî bir şüphe ve kuşkuya sebep olmaya devam edecektir. Yıkılmadığı takdirde münafıklar burayı bir üs olarak kullanarak kalplerindeki küfür ve nifak, birbirlerini etkilemeleri nedeniyle daha da artacak, yıkıldığı takdirde ise nifakları ortaya çıkacak ve kimlikleri teşhir edilecektir. Bu da onların endişe ve kinlerini artıracaktır. Neticede de kendilerine nasıl davranılacağını öngöremeyecekleri için korku ve endişe içerisinde yaşarlar ve korku ve endişelerinin kaynağı olan kalpleri parçalanıncaya kadar kuşku ve şüpheleri sürer gider.¹²⁴

Sonuç

Müfessir Elmalılı'nın münafıklarla ilgili âyetler hakkındaki yorumlarını incelediğimiz zaman onun konuyla ilgili âyetleri, bağlamı, nüzul sebebi, dil ve edebî özelliklerini, hem klasik dönemin hem de modern dönemin ilmî birikiminden yararlanarak geniş bir perspektiften değerlendirdiğini ve Kur'an mesajının zaman üstü vasfını ortaya koymaya çalıştığını söyleyebiliriz. Yine Elmalılı'nın münafıkları anlamaya çalışırken nüzül-siret ilişkisini de göz önünde bulundurduğunu, bunun sonucunda da özgün ve objektif yorumlar ortaya koyduğunu ifade edebiliriz.

Elmalılı'ya göre Allah'a iman, hem fitridir, hem de iradi bir çaba sonucu elde edilir. İnsana bu asli fitrat şüpheye düşmesi için değil, şüpheleri atması, doğru yolu bulması, çaba ve gayretiyle imanı tabiat haline getirmesi için verilmiştir. Bu nedenle kalpteki şüphe hastalığı cebri değildir. Şüphe inancı, insanın iradi davranışları sonucunda tecrübe ve eğitim yaşantıları yoluyla elde edilir. Bu özelliği nedeniyle de şüpheciler iman ve kesin bilgiden kuşku duyarlar ve kitaba, dine inanmazlar, akıl yürütmeyi, sebep sonuç ilişkisini, akıl ve mantığı küçümserler.

İkiyüzlü davranmak ruhsal bir hastalıktır. İnsan için nasıl sağlık asıl, hastalık ârizî ise aynı şekilde şüphe ve imansızlık da insanda asıl değil, talidir ve hastalığa mahsus bir durumdur. Çünkü her çocuk iman fitratı üzerine doğar. Münafıkların ruhani kalpleri manen ve ahlaken hastadır. Nifak hastalığı

124 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/446-447.

kişide huy ve tabiat haline gelmedikçe tedavisi mümkündür. Bunun tedavisi de hak dine iman etmektir.

Kur'ân-ı Kerim, Medenî sûre ve âyetlerde münafıkların varlığına, özelliklerine ve faaliyetlerine yer vermiş, özellikle nifakın bedevilerdeki tezahürlerine dikkat çekmiştir. Medeni münafıkların anlama kabiliyetlerinin yetersizliğine; bedevilerin ise bilgisizliğine vurgu yapılmıştır.

Münafıklar ibadet ve muamelelerinde Müslümanlar gibi davranmışlar, büyük bir gizlilik içerisinde de Müslümanlar aleyhine entrikalar çevirmişlerdir. Zahiren Müslüman oldukları için de İslam toplumundan dışlanmamışlardır. İşte açıkça inkâr edenlerden ziyade bu gibilerin her türlü olumsuz faaliyetlerine karşı İslam toplumunun güvenliğini sağlamak, risalet ve İslâm açısından çok önemli bir sorumluluk olduğu için Kur'ân öncelikle münafıkların zihnî yapılarını tasvir ederek nifakın oluşumundaki bilişsel aşamalara dikkat çekmiş, daha sonra da temsil ve teşbih yoluyla münafıkların duygu ve davranışlarını nazara vermiş ve dolayısıyla önce Resûlullah'ı, (s.a.v.) sonra da müminleri irşat etmiştir.

Münafıklar nifaklarının gereği olarak müminlerin kötülüğe maruz kalmaları için her türlü entrikayı çevirmişler, boş temenni ve beklentiler içerisine girerek aldanmışlardır. Onların aldanmalarının en önemli nedenlerinden biri İslam'ın başarısız olacağını zannetmeleri, diğeri de şeytanın onları Allah'a güven duygusuyla aldatmasıdır. Şeytanın günah işlemenin bir zararı olmaz, Allah Gafur ve Rahim'dir diyerek arzularının peşinden onları koşturmasıdır.

Münafıklar aşırı şüpheli bir kişiliğe sahip oldukları için duydukları her sözü lehlerine veya aleyhlerine olmasına bakmaksızın kendi aleyhlerine sanarak korkarlar ve endişe duyarlar.

Yalan söylemeyi alışkanlık haline getirdikleri için kalpleri süreç içerisinde yalancı intibalarla kararır, ruh bununla gelişir, ruhi hayat şüphelerin ve batılın hükmettiği bir alan haline gelir. Sonuçta bu kalp, fayda ve zararı, iyi ve kötüyü seçemez hale gelir.

Münafıklar, kibir, kendini beğenme, muhatabını küçük ve kusurlu görme gibi özellikleri nedeniyle Müslümanlarla alay etmişlerdir. Budala olarak

gördükleri müminlerle karşılaşınca onlara hoş görünmek için dalkavukça ve riyakârca davranmışlar, gizli meclislerde anlaşmalar yaptıkları şeytan vasıflı üstatlarıyla baş başa kaldıkları zaman da "Biz kesinlikle sizinle beraberiz, bundan emin olunuz." diyerek şeytanlıkta beraber olduklarını göstermişlerdir.

Kıskançlık duygusu kuvveden fiile çıkmadıkça sadece sahibine zarar verir. Kıskanılan şey özel şahsi bir meziyet olup, kıskananın onu elde etme imkânı yoksa bu kıskançlığın en tehlikeli boyutudur. İnsan tabiatında var olan bu eğilim, müminde gıpta olarak, münafıkta ise haset olarak tezahür eder. Münafıklar, imanın esasını, kalbin saflığını ve ihlası budalalık olarak kabul ettikleri için müminlere aldatılmaya hazır, saf ve budala gözüyle bakarlar.

Münafıklar vahye doğrudan muhatap olmaları nedeniyle bir nevi suçüstü yakalanmış hissiyle hareket etmişler, bireysel ve toplumsal anlamada genellikle olumlu davranışlar sergilemedikleri için de kendilerini kanıtlama ve toplumsal onay amacıyla yapmadıkları şeyleri yapmış gibi davranmışlardır.

Münafıklar herhangi bir ihtilaf durumunda Allah ve Resûlü'nün hükmüne çağrıldıklarında hükmün kendi lehlerine olacağından emin oldukları zaman icabet etmişler, çoğu zaman da icabet etmemişlerdir. İcabet etiklerinde de haklarına razı olmamışlardır.

Münafıkların nifaklarının gereği olarak Resûlullah'ın (s.a.v.) şahsı, risaleti ve uygulamaları hakkındaki tutumları hep olumsuz olmuş, bu nedenle de Resûlullah'ı (s.a.v.) üzen ve inciten davranışlar sergilemişlerdir. Buna karşın Resûlullah, (s.a.v.) münafıkların ayıp ve kusurlarını yüzlerine vurmamış, onlara içtenlikle davranmıştır. Bilhassa yemin etiklerinde buna azami derecede saygı göstermiştir. Münafıklar Resûlullah'ın (s.a.v.) bu samimi davranışlarını saflığına vererek O'nun bu tutumunu suiistimal etmek istemişler, vahiy yer yer bilgilendirmiştir.

Medine'de Resûlullah'ın (s.a.v.) risaletine münafıklar gizlice, Yahudiler ise çoğu zaman açıktan, bazen de gizlice muhalefet etmişlerdir. Bu iki grup, Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'deki varlığından rahatsız oldukları için ortak düşmanlarına karşı işbirliği yaparak İslam toplumunun güvenliğini ve sosyal barışı bozmaya çalışmışlardır.

Münafıklar kendilerini teşhis etmemizi sağlayacak bütün bu olumsuz kişilik özelliklerini savaş öncesi ve savaş sonrası tavır ve davranışlarıyla ortaya koymuşlardır.

Resûlullah (s.a.v.) genel olarak münafıkların yaptıkları olumsuz davranışlara karşı onları ne ifşa etmiş, ne de haklarında her hangi bir müeyyide uygulamıştır. Bunun nedeni de İslam'ın sabrı, üstün terbiye anlayışı, ruhi hoşgörüsü; İslam toplumunda İslam'ın hükümlerinin altında yetişecek olan münafıkların çocuklarının Müslüman olarak yetişmesini sağlamak ve kalben iman etmeyen münafıklara ilahi hükümleri uygulayarak onları sürekli manevi azaba maruz bırakmak ve yaptıklarının cezasını dünyada dahi çektirmektir.

Bu gerçeklerden dolayı Müslümanlar, gizlilik gerektiren özellikle kamuya ait, hususiyile de şahsi iş ve muamelelerinde, münafıkları ve inkâr edenleri istihdam edemezler.

Kaynakça

- Alper, Hülya, “Nifak ya da İmanda Çatışma (Kur’ân-ı Kerim Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)” Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22 (Bahar 2002): 5-24.
- Apak, Adem, Anahatlarıyla İslam Tarihi 1, İstanbul: Ensar Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. Sahih-i Buhârî. Kahire: Matbaatus- Selefiyye, 1979.
- Demircan, Adnan “Hz. Peygamber Döneminde Münafıklar” İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Ekinci, Kutbettin “Ankebut Suresi’nin 11. Ayeti Bağlamında Mekke Döneminde Nifak” Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi 7/2 (Güz 2015): 277-29.
- Erkocaaslan, Recep, “Benî Mustalk Gazvesi Esnasında Ortaya Çıkan Nifak Hareketleri ve İfk Olayı”, Diyanet İlmi Dergi, 51/1 (2015): 129-158
- Günay, Ünver, Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî. es- Siretü'n-Nebeviyye. Nşr. Mustafa es-Sakkâ v.dğr. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1955.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî'. et-Tabakâtü'l-kübrâ. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, ts.
- İsmâ'il b. Ömer İbn Keşir, el-Bidâye ve'n-nihâye, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Kahire: Dâru Heccer, 1997.
- J.L. Freedman v.dğr. Sosyal Psikoloji, Trc. Ali Dönmez. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Karaman, Hayrettin v.dğr. Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr, C. I-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Köksal, Asım Cüneyd, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2017.
- Kılınçlı, Sami, “Kalplerinde Hastalık Bulunan Kimseler” Mealindeki Kur’ân İfadesinin Muhatapları” Sami Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14/2 (2014): 63-87.
- Morgan, Clifford T. v.dğr. Psikolojiye Giriş, Trc. Hüsnü Arıcı v.dğr. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1999.

Mukâtil b. Süleyman. Tefsîru Mukâtil b. Süleyman. Nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Kahire: el-Hey'e-tü'l-Mısıriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1989.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. "Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an". Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. Kahire: Dâru Hecer, 2001.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. Kitâbü'l-Megâzî. Thk. Marsden Jones. Beyrut: y.y., 1984.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Elmalılı Muhammed Hamdi", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 11: 57-62. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Yenda Yayınları, 1997.

Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

Yazır, Elmalılı Hamdi. Hak Dini Kur'an Dili. Sadeleştirenler: İsmail Karaçam v.dğr, İstanbul: Azim Yayınları, t.y.,

Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Ahmed. el-Keşşâf an hakâ'iki ğavâmizî't-tenzîl ve uyûni'l-akâvil fi vücûhi't-te'vîl. Beyrut: Daru'lkitabi'l-'Arabi, 1407/1987.

